

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

EXCERPTUM EX CLASS. I, VOL. 2 I

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI
SZENTSZÉK
III.

Exquisite lucubrationes Cornelio Szovák
amicabiliter dicatae

Szerkesztette
TUSOR PÉTER, KANÁSZ VIKTOR

BUDAPEST ♦ RÓMA

2022

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I

Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a BTK Moravcsik Gyula Intézet (ELKH)

Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute (ELKH)

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2022*

ISSN 1786-2116

ISBN 978 615 6448 19 4

ISBN ebook 978 615 6448 20 0

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*

a *Typographia Canisiensis*

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztő - *Corrector*: T. Kruppa, R. Oláh P.

Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

ELVESZETT PÁPAI BULLÁK NYOMÁBAN

Girolamo Balbi pozsonyi prépost gurki püspöki kinevezése (1522–1523)

A velencei származású Girolamo Balbi korának egyik képzett humanista írója és költője volt; regénybe illő, Itáliától és Párizstól Bécsen, Prágán, Budán át Rómáig ívelő életpályája, egyetemi tanári, királyi titkári és követi tevékenysége, majd püspöki, illetve pápai házi prelátusi működése, amelyet követően kegyvesztettként szülővárosának egyik szegényházában kellett meghalnia, modern feldolgozást kívánna.¹ A magyar történelemben játszott szerepe miatt – II. Ulászló király titkára és Lajos királyfi latintanára, illetve az 1510-es és 1520-as évek fordulójának egyik legtöbbet foglalkoztatott, Nyugat-Európa számos hatalmánál megforduló magyar királyi diplomatája, nem mellesleg a pozsonyi társaskáptalan prépostja is volt – Balbi életpályájának középső szakasza a magyar történettudományban is jól ismert.² Az alábbiakban életének a magyarországi éveket követő időszakát mutatom be, illetve az I. Ferdinánd osztrák főherceg szolgálatába átlépett Balbi életében elért legmagasabb egyházi méltóságát, a gurki püspökségét, pontosabban e püspöki javadalom és méltóság megszerzésének körülményeit.³

I. BALBI FŐHERCEGI SZOLGÁLATBA LÉP

1521. augusztus 29-én az oszmán szultáni haderő elfoglalta a Magyar Királyság déli határvédelmének kulcsát jelentő Nándorfehérvárat. A vár felmentésére, illetve utóbb a visszafoglalására irányuló királyi hadjárat nem volt elégséges és sikeres.⁴ Balbi mint

¹ Teljes életrajza: GERHARD RILL, *Balbi, Girolamo*, DBI vol. 5, Roma 1963, 370–374, online [https://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-balbi_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-balbi_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 06. Régi, részben elavult életrajza: JOSEPH VON RETZER (Hg.), *Nachrichten von dem Leben und den Schriften des ebemaligen Bischofs von Gurk Hieronymus Balbi*, Wien 1790; ugyanez latinul: *Hieronymi Balbi Veneti, episcopi olim Gurcensis Opera poetica, oratoria ac politico-moralia*. I. *Epistolae, carmina, dialogi, orationes*, II. *Opera politico-philosophica moralia*, ed. JOSEPHUS DE RETZER, Vindobonae, 1791–1792 (*Balbi: Opera*), I, VII–LXXII.

² KNAUZ NÁNDOR, *Balbi Jeromos II. Lajos király tanára*, Magyar Sion 1866, 5–27. 80–107. 161–183. 241–261. 321–352. 401–419. 481–502; FÖGEL JÓZSEF, II. *Ulászló udvartartása (1490–1516)*, Budapest 1913, 42 és 50; UŐ, II. *Lajos udvartartása 1516–1526*, Budapest 1917, 41. 70. 73. 101–102; HERMANN ZSUZSANNA, *Egy humanista karrierje (Balbi Jeromos)*, Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 2 (1964) 225–243. Életrajza röviden: KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi közélet rég és a Jagellók korában. A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával* (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12), Budapest 1994, 445–446.

³ Gurki püspökségére alapvető, de csak belső szempontok szerint: JAKOB OBERSTEINER, *Die Bischöfe von Gurk 1072–1822* (Aus Forschung und Kunst 5), Klagenfurt 1969, 289–296.

⁴ TAMÁS PÁLOSEFALVI, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, (The Ottoman Empire and Its Heritage. Politics, Society and Economy 63), Leiden–Boston 2018, 381–395.

magyar királyi követ éppen egy nagy európai segítségserzési missziót teljesített: 1521 áprilisában a wormsi birodalmi gyűlésen mondott buzdító beszédet a törökellenes segítségnyújtás érdekében, majd Brugge-on keresztül Calais-ba tartott.⁵ A vár elestének híre eközben az európai diplomáciai körút közben érte.

Egy későbbi, Oláh Miklóstól származó kortárs visszaemlékezés szerint Balbi a törökötől való páni félelme miatt akart elköltözni Magyarországról, mivel úgy gondolta, hogy az oszmánok tovább nyomulva egész Magyarországot el fogják foglalni.⁶ Ebben az állításban bizonyára van némi túlzás, de egyrészt ez a kortárs reakciók között nem lehetett példa nélküli, másrészt Girolamo Balbi éppen követi szerepe révén azzal bizonyára elég pontosan tisztában lehetett, hogy Nándorfehérvár eleste után a Magyar Királyság védtelenné vált az oszmán hódítással szemben, hogy az ország külpolitikai kényszerpályára került, sordódása valamiféle vereség vagy megszállás felé elkerülhetetlen. Mindez, ha nem is jelentett közvetlen életveszélyt a számára, de magyarországi egzisztenciájának sérülékenységére mutatott rá. Életpályájának addigi fordulataiból világos, hogy meglehetősen nyughatatlan, izgága és összeférhetetlen természetű lévén mindig új patrónus után nézett, ha valahol kezdett számára kényelmetlen lenni a helyzet vagy másutt jobb helyet remélt magának.⁷ A háborús sokk hatására is mozdulhatott el a magyar királyi udvarból, hogy még időben biztonságosabb terepet keressen.

Csakhogy erre az új pártfogó irányában való tájékozódásra Oláh visszaemlékezésével ellentétben már 1521 augusztusa előtt sor került, és inkább arra gyanakodhatunk, hogy a töröktől való félelmét maga Balbi terjesztette magáról a II. Lajos szolgálatából való kilépés indoklásaként. Az igazi ok rejtettebb lehetett: Balbi az 1515 óta bírt pozsonyi prépostságából⁸ nagyobb jövedelmű és/vagy magasabb egyházi méltóságra vágyott, ám a magyar politikai viszonyok között nem rendelkezett akkora súllyal és befolyással, hogy a megüresedő magyar püspökségek valamelyikét sikerrel megszerezhetné volna – igaz, kifejezett aspirációjáról egyelőre nem is tudunk. Ám a szándékát egy nagyobb egyházi javadalom megszerzésére közvetve több adat is igazolhatja. Egyrészt fennmaradt II. Lajos király, illetve Szatmári György kancellár I. Miksa császárhoz szóló protekciókérő, egyidejűleg kelt, de csak datálatlan formában ismert levélpárja (valószínűsíthetően 1518-ból), amelyben egyaránt Balbit ajánlották a bécsi prépostságra.⁹ (Miksa 1519 januári halála miatt ez azonban nem teljesülhetett.) Másrészt az említett wormsi birodalmi gyűlés idejéből, 1521. április 17-éről ismert V. Károly választott német–római császár ígérvénye, hogy Balbinak az I. Miksa császár, illetve az ő számára tett szolgálatai elismeréseként egy éven belül egy 1000 dukát jövedelmű egyházi javadalmat fog biztosítani

⁵ BÁRÁNY ATTILA, *Aszulejmáni ajánlat. Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524)*, Máriabesnyő, 2014, 22–26 és 36–38; LAKATOS BÁLINT, *Akirály diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526)*. II: *Adattár*; TSz 62 (2020) 281–362. 340–341 és 342.

⁶ MNL-OL DF 228 274; közli KNAUZ, *Balbi*, 348–349; említi KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 445. 16.

⁷ RILL, *Balbi*, 371 és 373; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 444–445.

⁸ KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 445; *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526* (Forrástudományi Segédletek 3), szerk KÖBLÖS JÓZSEF, Budapest 1987, 231.

⁹ *Balbi: Opera*, I, 3–4 és 5–7 (JOSEPH RETZER kiadásában, forrásjelzet nélkül). RILL, *Balbi*, 372 e leveleket II. Lajos trónralépte utánra, 1516–1518 közé helyezi.

vagy ezzel egyező értékű évjáradékot fog folyósítani számára.¹⁰ Utólag, 1522 tavaszáról, illetve 1522 őszéről bírunk egy-egy utalásszerű információmorzsát arról is, hogy II. Lajos is ígért egy megüresedő püspökséget Balbinak, illetve, hogy veszprémi püspökké nevezte ki volna, amelyet azonban Balbi utóbb nyilvánvalóan nem kapott meg.¹¹

A császári ígérvénylevélben említett szolgálatok a Habsburg–Jagelló kettős házassági szerződés létrehozásában való közreműködést jelentették. Balbi volt az, aki I. Ferdinánd főherceg és Jagelló Anna királylány házasságkötésének egyeztetését végigvitte (és különben a főhercegi pár 1521. május 26-án, Linzben tartott esküvőjén is jelen volt).¹² Teljesen természetesen adódott hát a lehetőség, hogy a főherceg udvara felé tájékozódjon. A főherceg számára Balbi nem volt ismeretlen, hiszen diplomáciai megbízatásai alkalmával többször is találkoztak, és I. Ferdinánd meggyőződhetett Balbi tehetségéről, kiváló retorikai képességeiről és latintudásáról egyaránt. A képzett latinistát így örömmel fogadhatta a saját szolgálatába.

E folyamatot nem ismerjük részleteiben, de nyilvánvaló, hogy Balbi biztosra ment, és előbb köteleződött el a főhercegnél, mint hogy a magyar–cseh királytól kikérte volna magát. Már Andrea dal Burgo császár követ 1521. augusztus 25-ei, valószínűleg Dunaföldvárról Bernhard von Cles trienti püspökhöz, főhercegi kancellárhoz írt levelében említi, hogy Cles írjon Jakob Villingernek és Zyprian von Serntein tiroli kancellárnak, hogy neki, azaz Burgónak, illetve Balbinak is küldjenek pénzt, utóbbinak hatszáz rajnai forintot.¹³ Mindez már valamiféle megbízatást, szolgálatot feltételez, és talán azért nem hivatalos keretek között, mivel Ferdinánd csak az 1522. február 7-ei brüsszeli szerződés révén kapta meg teljességgel az osztrák tartományok kormányzatát.¹⁴

Végül teljesen nyilvánosan I. Ferdinánd a rákövetkező napon, február 8-án, Brüsszelben vette szolgálatába Balbit. E napon kelt oklevele szerint miután Balbi

¹⁰ ÖStA HHStA Reichsarchiv, Reichskanzlei, Reichsregisterbücher, Reichsregister Karl V, Bd. 1A (lateinische Reihe), fol. 51r. – Valamikor ezekben az években, talán 1519. évi két követsége alkalmával, lásd LAKATOS, *A király diplomatái*, II, 335 és 337) szerezhette meg Balbi I. Zsigmond lengyel királytól a stobnicai prépostságot is. Igaz, e méltóságára eddig csak egyetlen említést ismerek, már gurki püspök korából: *Balbi Opera*, II, 486.

¹¹ BERNARDO MORSOLIN, *Francesco Chiericati vescovo e diplomatico del secolo decimosesto*, Atti dell' Accademia Olimpica di Vicenza 3 (1873) 121–237, 220 és 226. – C. TÓTH NORBERT, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017, 120. szerint a veszprémi püspökség ekkor valóban üresedésben van, de azt októberben Várdai Pál kapta meg. Tehát lehet, hogy az értesülés igaz.

¹² ALFRED KOHLER, *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003, 96; LAKATOS BÁLINT, Andrea dal Burgo császári követ magyar- és csehországi missziója (1521–1523), *Világtörténet* 11 (43) (2021) 581–628, 599, lásd még az uo., a 95. és 96. j-ben idézett forrásokat és irodalmat.

¹³ Archivio di Stato di Trento (ASTn), Archivio Principato Vescovile (APV), Corrispondenza Clesiana, busta 8., fasc. 1., fol. 100–102 és 104.

¹⁴ ALPHONS LHOTSKY, *Das Zeitalter des Hauses Österreich. Die ersten Jahre der Regierung Ferdinands I. (1520–1527)* (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 4), Wien 1971, 110 és 114–119; THOMAS WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Österreichische Geschichte 1522–1699 I, Wien 2003, 33–35; KOHLER, *Ferdinand I.*, 71–72.

esküt tett a kezébe, állandó és házi tanácsosává nevezte ki, és havi 100 rajnai forint fizetést állapított meg számára attól a naptól kezdve, amikor ténylegesen a szolgálatába áll, továbbá utasította Gabriel Salamanca titkárt és kincstartóját ennek folyósítására.¹⁵

Balbi mint magyar királyi követ 1522. március 20-án érkezett vissza II. Lajos király udvarába; mivel a királyi pár éppen Prága felé utazott, ezért a morvaországi Velké Meziříčí városában találkozottak.¹⁶ Balbi magánkihallgatáson beszámolt a királynak is nürnbergi missziója biztató eredményeiről.¹⁷ Ez alkalommal kérhette II. Lajos jóváhagyását ahhoz, hogy I. Ferdinánd szolgálatába is állhasson, és hogy neki esküt tehessen, egyúttal persze magyar szolgálatban is maradva mint a király főhercegnél tartózkodó követe, szolgálataiért évről-évre adékot is húzva.¹⁸

Balbi ezek után hazatért Pozsonyba – minden jel szerint éppen azért, hogy prépostságát Acél Ferenc királyi titkárnak bérbe adja. Egy Újlaki Ferenc pozsonyi prépost érdekében 1526-ban keletkezett pertöredék¹⁹ alapján az arenda-szerződésbe állítólag azt is belefoglalták, hogy amennyiben Balbi „e Magyar Királyságon belül vagy kívül valamilyen püspökséget elnyer vagy meg tud szerezni, ezt követően a pozsonyi prépostság Balbi úr abban bírt minden jogával és abból húzott összes jövedelmével és bármiféle tényleges bevételével együtt azonnal ténylegesen és teljesen Acél Ferenc mesterre szálljon és háramoljon.”²⁰ Noha a tényleges szerződést nem ismerjük, és a pertöredék a Balbival az idő tájt éppen a javadalomért pereskedő Újlaki Ferenc érdekében kelt, nem zárható ki, hogy csakugyan tartalmazott ilyen feltételt, tehát Balbi bízhatott abban, hogy előbb-utóbb csak elnyer valamilyen püspökséget. De hogy melyiket fogja megkapni, azt valószínűleg még nem tudhatta. Mindenesetre Pozsonyból visszaindult Nürnbergbe, állítólag a II. Lajos által az újabb birodalmi gyűlésre kiküldött két követ, Désházi István és Jozefics Ferenc mellé.²¹

¹⁵ GERHARD RILL, *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)*. I. Außenpolitik und Diplomatie. II. Gabriel von Salamanca, Zentralverwaltung und Finanzen (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte 7/1–2), Wien–Köln–Weimar 1993–2003, I, 153. 243. j. ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 8v–9r („incipiendi die quo te ad nostra servitia transferas...”).

¹⁶ LAKATOS, *Andrea dal Burgo*, 606.

¹⁷ Burgo április 7-ei prágai levele V. Károly császárhoz: Archivo General de Simancas (AGS), Consejo de Estado, Diversos despachos, legajo 1553, fol. 1.

¹⁸ „Dominus rex dedit ei licentiam, ut sit servitor sue serenitatis et ei iuramentum prestat. Et nihilominus maneat etiam servitor huius regis et orator apud ipsum dominum principem, et regia maiestas etiam ei ordinavit pro illa legatione bonam provisionem, quousque dabit ei episcopatum, quem promiserat.”

¹⁹ KNAUZ, *Balbi*, 401–413; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 445.

²⁰ „...intra vel extra hoc regnum Hungarie aliquem episcopatum assequeretur assequique posset, extunc ipsa prepositura Poseniensis simul cum omnibus iuribus ipsius domini Balbi sibi in eadem prepositura Poseniensis et suis redditibus atque fructibus quomodolibet competentibus in eundem magistrum Franciscum Aczel ipso facto recideret et transfunderetur effective et plenarie.” KNAUZ, *Balbi*, 406.

²¹ Burgo 1522. ápr. 7-ei prágai levele V. Károly császárhoz említi a pozsonyi hazautat. AGS Cons. de Estado, Div. desp., legajo 1553, fol. 1. A pozsonyi prépostság bérbeadására: KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 445; vö. BÁRÁNY, *A szulejmáni ajánlat*, 75–77; LAKATOS, *A király diplomatái*, II, 343.

E ponton túl azonban Balbi már teljességgel osztrák főhercegi tanácsoként szerepel, magyar királyi szolgálatáról a források többé nem szólnak. A tényleges osztrák szolgálatba lépést követően a főherceg rögvest egymás után több különböző feladattal is megbízta, mintha ki akarná próbálni. Balbi – nyilván mindkét jogi doktori fokozata miatt is – 1522. július végén és augusztus elején többek között Pietro Bonomo trieszti püspökkel és Johann Schneitpeck későbbi magyarországi főhercegi követvel együtt részt vett az utólag bécsújhelyi vértörvényszék (*Wiener Neustädter Blutgericht*) néven elhíresült főhercegi politikai perben, amelyben Ferdinánd kasztíliai mintára leszámolt az I. Miksa halála óta önállósodó, „renitenskedő” alsó-ausztriai kormánysszék egyes tagjaival.²² Balbi az ítélkező bírói testületében kapott helyet, és mint a főherceg újszülött bízalmas tanácsosa részt vett az elmarasztaló halálos ítéletek meghozatalában is.²³ Ezt követően Ferdinánd szeptember végén–október elején Johann von Hardegg gróf társaságában mint követet küldte Prágába, II. Lajos királyhoz, több közös folyó ügyben – cseh követek küldése a nürnbergi birodalmi gyűlésre, az osztrák–cseh határviszályok tisztázásának előkészítése, a magyar „nova moneta” minőségjavítása, a porosz–lengyel viszályban való magyar közvetítés, a magyar részről a szövetségi szerződés megújítása, a törökellenes segítség és esetleges fegyverszünet lehetősége – ismertetni a főherceg álláspontját, és nyilvánosan, illetve bizalmasan egyeztetni. Október 3-án még várták a magyar király választát, amelyet néhány nappal később meg is kaptak.²⁴ Hardegg és Balbi 14-én II. Lajossal az osztrák–cseh határviszályok rendezésének menetrendjéről is megállapodtak,²⁵ majd valamikor ezután indulhattak visszafelé a főherceghez, aki addigra már Nürnbergbe utazott az újabb birodalmi gyűlésre.²⁶

2. ÉGY BÍBOROS ÉS EGY BONYOLULT JAVADALMI ÜGY

A későbbi történések megértéséhez több mint egy évtizedet vissza kell lépniünk az időben. A Balbit megelőző gurki püspök 1505-től I. Miksa császár nagyhatalmú embere, Matthäus Lang von Wellenburg bíboros volt. Lang éppen a császár szolgálatában emelkedett fel, és szerezte meg a bíborosi kalapot, majd lett a salzburgi érsekség ko-

²² LHOTSKY, *Das Zeitalter*, 123–131; WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, I, 36–38; KOHLER, *Ferdinand I*, 76–81.

²³ *Balbi: Opera*, I, 35 alapján KNAUZ, *Balbi*, 417; OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 291; a törvényszék résztvevői listájában említik: *Balbi: Opera*, II, 595; és WOLFGANG KIRCHHOFER, *Erinnerungen eines Wiener Bürgermeister* 1519–1522, eingeleitet und hrsg. von Richard Perger (Österreich Archiv, Schriftenreihe des Instituts für Österreichkunde), Wien 1984, 23–27, 114–115.

²⁴ 1522. okt. 3. Prága, Burgo levele V. Károlyhoz. AGS Cons. de Estado, Div. desp., legajo 1553, fol. 28 és 30. 1522. okt. 12. Prága, Burgo Cleshez. ASTn APV Corrip. Cles., busta 8, fasc. 1., fol. 122–124. – 1522. okt. 10. Prága, Burgo Brandenburgi Albert lovagrendi nagymesterhez. Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. HA, Ordensbriefarchiv, Nr. 25 673.

²⁵ RILL, *Fürst und Hof*, I, 252 (ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 55v, latin nyelvű).

²⁶ RILL, *Fürst und Hof*, I, 252 valószínűleg a fenti forrás alapján arra következtet, hogy Hardegg és Balbi 1522. nov. 25. előttig maradtak volna, de vélhetően már október végén útra kelhettek.

adjutóra, utóbb, 1519-től salzburgi érsek. Erre a délnémet térségben legjelentősebbnek számító főpásztori székre azonban mások is szemet vetettek, és Langnak csak sok év alatt, lépésről lépésre sikerült célt érnie.

A bajor hercegi Wittelsbach dinasztiában nem volt ritka a bőséges gyermekáldás. Az 1500-ban született Ernst (Ernö) bajor herceget két bátyja, a közösen kormányzó Ludwig és Wilhelm távol akarták tartani az uralkodástól, ezért egyházi pályára szánták, amihez a közeli Salzburgot nézték ki a számára. Itt azonban szembe kerültek Matthäus Langgal, akinek salzburgi koadjutorságáról és utódlásáról ekkor már többszörös pápai megerősítése volt, és akinek az utódlását I. Miksa is támogatta, nem akarván a saját területei közé mélyen beékelődő és lelki joghatóságában a tartományaira jórészt kiterjedő salzburgi érsekséget a Wittelsbach-dinasztia kezén látni.²⁷ Ezért a császár 1514-ben megállapodást hozott létre a felek között.

Az 1514. április 2-án Schärdingben megkötött szerződés szerint a bajor hercegek lemondtak Ernst salzburgi igényeiről (bár nem sokkal korábban az a kombináció is felmerült, hogy a herceg legyen Lang utódlási joggal bíró koadjutóra), Lang megbízottai viszont kötelezettséget vállaltak arra, hogy amennyiben Lang a salzburgi érsekség birtokába kerül, a kezén lévő gurki püspökséget, a konstanzi székeskáptalan prépostságát és a Karintiában található, Klagenfurttól délre fekvő viktringi ciszterci apátság javadalmát a hercegnek fogja átadni, továbbá vállalta, hogy a salzburgi érseksége jövedelmeiből tekintélyes összeget, évi 3000 forintot fog évjáradékként fizetni. Ha a herceget más, azonos értékű egyházi javadalomhoz segíti, ez utóbbit nem kell tovább fizetnie. Mindezen felül Lang vállalta azt is, hogy kieszközli a pápától, hogy a herceg megkapja a passauai püspökség koadjutorságát is annátafizetési kötelezettség nélkül.²⁸ Ezt a szerződést X. Leó pápa (a salzburgi 3000 forintos évjáradék említése nélkül) 1514. május 1-jén, I. Miksa császár mint karintiai herceg pedig 1514. május 22-én meg is erősítette, az éppen Rómában tartózkodó Lang bíboros pedig május 8-án ratifikálta.²⁹ A szerződésnek egy része teljesült is: Ernst herceg 1517-ben valóban passauai koadjutor lett.³⁰

1519 júniusában meghalt Leonhard Keutschach érsek, így Lang utódlása napirendre került. A császárválasztó birodalmi gyűlésről új székhelyére igyekvő Lang igyekezett bebiztosítani magát, és az ekkor tizenkilenc éves Ernst herceggel 1519. augusztus 13-án Münchenben újabb szerződést kötött, amely a korábbi schärdingi egyezséget erősítette meg.³¹

Miután Lang ténylegesen is salzburgi érsek lett, arra törekedett, hogy a szerződésben megállapított javadalmainak átadása helyett más megoldást találjanak. Az ugyanis előre látható volt, hogy a karintiai rendek, illetve a Habsburgok sem akarnák Ernst

²⁷ JOHANN SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang von Wellenburg (1468–1540). Staatsmann und Kirchenfürst im Zeitalter von Renaissance, Reformation und Bauernkriegen*, Salzburg–München 1997, 106–115.

²⁸ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 115–116. A schärdingi szerződés: ÖStA HHHStA Allgemeine Urkundenreihe, 1514-IV-2.

²⁹ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 117.

³⁰ Uo., 210.

³¹ Uo., 205–206. (E szerződés keltezetlen másolata: Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BHStA), Kurbayern Äußere Akten (KÄA), Bd. 1754, fol. 797r.)

bajor herceg karintiai birtoklását, a gurki és viktringi javak elfoglalása nem lenne számára ténylegesen kivitelezhető.³² Ezért 1519 őszén egy újabb terv körvonalazódott: a gurki, konstanzi és viktringi javadalmak Lang bíboros kezén maradnának, de évi járadékfizetési kötelezettséggel: a hercegnek a gurki püspökségből évi 800, a viktringi apátságból évi 300, a konstanzi prépostságból pedig évi 400 forint *pensio* járna. A javadalmak értékének és az összesen 1500 forint értékű járadéknak a különbözőzeteként Lang további 900 forint évjáradék folyósítását vállalta, amelyet különböző salzburgi intézményekből vagy a birtokában lévő észak-tiroli kitzbüheli uradalomból kell törlesztenie.³³ Mindezt a korabeli viszonyok között is tekintélyes summát a salzburgi érsekségből járó évi 3000 forint mellett, amelynek fizetését Ernst herceg 1519. október 20-án a salzburgi székeskáptalannal is elismertette, és amelyről Langgal közjegyzői okiratot állíttatott ki, hogy a bíboros erről Rómában külön pápai megerősítést is szerez.³⁴ Ernst herceg a biztonság kedvéért előbb 1519. december 2-án és 4-én ismét megerősítette igényét a gurki, konstanzi és viktringi javadalmakra, majd ezt követően december 23-án Augsburgban a személyesen jelen lévő Lang bíboros és Ernst herceg két-két főből álló követséget hatalmazott fel arra, hogy az újabb javadalmi megállapodásukat az egyházfővel jóváhagyassák. X. Leó 1520. február 15-én meg is erősítette Matthäus Lang fenti javadalmakat érintő járadékfizetési kötelezettségét, egy nappal később pedig a 3000 forintos salzburgi évjáradék-fizetési kötelezettségét is.³⁵ Ez utóbbit Lang egészen 1537-ig fizette – Balbi javadalma szempontjából ezt a szálat a továbbiakban figyelmen kívül hagyhatjuk.³⁶

A pápai jóváhagyás azonban nem jelentette a csikicsuki végét. Lang, aki – igaz, nagy anyagi áldozat árán – *de facto* birtokában tarthatta a három említett javadalmat, *de iure* is szeretne volna azokat a maga számára biztosítani, hiszen bármilyen járadékfizetési elmaradás automatikusan a herceg birtokjogának érvényesítését vonta volna maga után. Ezért 1520. július 14-én és 19-én Augsburgban két újabb szerződést is kötött a pénzéhes herceggel. Az előbbi technikai jellegű volt: a gurki, viktringi és konstanzi javadalmak utáni, illetve a salzburgi évjáradék összegét változatlanul hagyták, az évi 900 forintos javadalomérték-különbözet folyósítását viszont az egyes salzburgi intézmények bevételei helyett kizárólag a Lang bíboros földesúri birtokában lévő kitzbüheli uradalomra terheltek.³⁷ A későbbi, 19-ei megállapodás sokkal lényegesebb volt: Matthäus Lang közjegyzői okiratban vállalta, hogy ha megszerzi a herceg számára az eichstäti székeskáptalanban a nemrég megüresedett préposti

³² SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 216.

³³ Uo., 218. (1519. szept. hónapra keltezhető datálatlan fogalmazványa: BHStA KÄA Bd. 4050, fol. 299r–302r; az I. Ferdinánd jóváhagyásával számoló rész fogalmazványa uo., 1754, sine pag.)

³⁴ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 216. (A salzburgi káptalan elismervényének eredetije: ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1519-X-20; Lang közjegyzői okirata, Innsbruck, 1519. nov. 27.: BHStA KÄA Bd. 1754, fol. 780r–781v.)

³⁵ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 218. (Konsistorialarchiv Salzburg, Urkunde B 402, 1520. febr. 15., Róma, illetve AAV Camera Apostolica, Resignationes, vol. 22, fol. 178r; 1520. febr. 16., Róma.)

³⁶ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 218 és 225.

³⁷ Uo., 218–219. (BHStA KÄA Bd. 1754, s.f., 1520. szept. 12., Augsburg, a júl. 14-ei megállapodás véglegesítése.)

stallumot, amelynek éves bevételeit 2500 forintra becsülték, akkor cserében Ernst herceg lemond a gurki, viktringi és konstanzi javadalmak birtoklásáról – az évjáradékok összegének fenntartása mellett.³⁸ A pápai megerősítést Lang keresztül is vitte, mert a pápától az előbb kommandába megkapott préposti javadalmat egyszerűen továbbadhatta a hercegnek, akit X. Leó 1520. október 19-én már meg is erősített a prépostságban.³⁹ A július 14-ei augsburgi megállapodást az egyházfő 1521. február 15-én hagyta jóvá,⁴⁰ és a herceg még 1520. szeptember 22-én V. Károly választott császárral is megerősítette.⁴¹

Mindez összességében a herceg számára volt kedvezőbb, míg Lang a kezében tartott javadalmakat jelentős mértékben megterhelte. A konstanzi prépostság évi bevételeit 900 forintra, a viktringi apátságét 600 forintra becsülhetjük, ezekből a 400, illetve 300 forint kifizetése a jövedelem 44, illetve 50%-os lekötését jelentette.⁴² A gurki püspökség bevételeinek összegét nem ismerjük, de arányaiban a 800 forintos kiadás hasonlóképpen megterhelő lehetett.⁴³ A késő középkori magyarországi egyházmegyékhez képest a gurki egyházmegye területe ugyanis igen kicsiny volt, a Habsburg-tartományok délkeleti részén, a karintiai hercegség (és kisebb részt a stájer hercegség) területén a Mura mellékfolyója, a Gurk folyó felső völgyére terjedt csupán ki.⁴⁴

A fenti javadalmi ügy részletes taglalása azt is segíthet számunkra megérteni, hogy Lang bíboros kötődött is a gurki püspökséghez, de szabadult is volna tőle. Míg a konstanzi prépostságot saját unokaöccsének juttatta, a viktringi apátságot visszajuttatta ciszterci kézbe,⁴⁵ Gurkról nehezebb volt megválnia. A gurki püspöki szék betöltése rajta kívül voltaképpen még két politikai szereplő érdekeitől függött: Ferdinánd főhercegtől és ennek nagyhatalmú kincstartójától, Gabriel Salamancától.

³⁸ Uo., 219. (BHStA KÄA Bd., 1754, fol. 801r–802r; közjegyzői okirat másolata.)

³⁹ Uo., 219. (A pápai megerősítő okirat átírásai: Konsistorialarchiv Salzburg, Urkunde B 387, 1522. máj. 20., Róma, illetve uo., Urkunde B 402, 1526. ápr., Róma; VII. Kelemen újból megerősítette a herceg ebbéli igényét: AAV Registri Vaticani, vol. 1329, fol. 262r–263v, 1523. nov. 26., Róma.)

⁴⁰ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 219.

⁴¹ Uo., 220. (Louvain, 1520. szept. 22. Archiv des Erzbistums München und Freising, Ms 8° 724, fol. 388rv.)

⁴² Uo., 219. (Viktring és Konstanz bevételeinek megbecsülése: BHStA KÄA Bd. 1754, fol. 794r–796v, keltezetlen instrukció adatai.)

⁴³ A gurki püspökség után fizetendő annáta összege 1453-ban 1066 (kamarai) forint volt. HERMANN HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis ex libris obligationum ab anno 1295 usque annum 1455 confectis* (ST 144), Città del Vaticano 1949, 60.

⁴⁴ ERWIN GATZ ET AL. (Hg.), *Atlas zur Kirche in Geschichte und Gegenwart. Heiliges Römisches Reich Deutschsprachige Länder*, Regensburg 2009, 126–127.

⁴⁵ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 224, 129. j.

3. ELŐJÁTÉK NÜRNBERGBEN⁴⁶

1522. szeptember 15-én a birodalmi gyűlésre igyekvő Lang bíboros Regensburgban várta be a főherceget, és onnan együtt utaztak a gyűlés színhelyére, ahol szeptember 20-tól együtt tartózkodtak.⁴⁷ A *Reichstag* végül csak november 17-én nyílt meg,⁴⁸ addig tehát bőségesen volt idejük egyeztetni. Tárgyalásaikon egyházpolitikai, egyházkeresztyánügyi, gazdasági és adminisztratív kérdések egyaránt szerepeltek. A legjelentősebb talán a salzburgi egyháztartományi zsinat ügye volt, amelyet 1522. május 26–31. között az Inn melletti Mühltdorfbán tartottak. E reformzsinat (*Mühltdorfer Reformkonvent*) célja a lutheri tanok terjedésének megakadályozása és az egyházfegyelem helyreállítása volt a papság életvitelének megrendszabályozásával. Lang bizonyára tájékoztatta I. Ferdinándot a zsinat eredményeiről,⁴⁹ illetve igyekezett ennek határozataihoz utólagosan a főherceg támogatását megnyerni. (A Habsburgok ugyanis nem képviseltették magukat ezen a főleg bajor igények miatt összehívott zsinaton, és nem is voltak meghívva.) A zsinaton különben három hónapon belül Bajorország és az osztrák tartományok vizitációját határozták el,⁵⁰ ennek eredményes végrehajtásához pedig I. Ferdinánd jóindulatára is szükség volt.

A további témák között szerepelt egyrészt a néhai I. Miksa Lang irányában fennálló adósságának rendezése is. A főherceg elismerte az adósságot és oklevélben megerősítette nagyapja adóslevelét.⁵¹ Másrészt Lang I. Ferdinánddal a salzburgi hercegekség és Tirol vitás határáról is egyeztetetett.⁵² A gurki püspökséghez hasonló, bár kisebb jelentőségű javadalmi ügy volt a karintiai Wörthi-tó szigetén fekvő Maria Wörth prépostságának kérdése. Ennek a társaskáptalannak a préposti javadalmát (amelyet 1521 októberében bekövetkezett haláláig Paul Lang, a bíboros testvére bírt)⁵³ a főherceg még 1522. szeptember 2-án kincstartója, Gabriel Salamanca unokaöccsének, a fiatal

⁴⁶ Vö. RILL, *Fürst und Hof*, I, 241.

⁴⁷ *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. III. Reichstage zu Nürnberg 1522/23*, bearb. von ADOLF WREDE, Gotha 1901 (DRTA JR III), 807–810. Ugyanekkor már különben Ludwig bajor herceg és Ernst herceg, passauai adminisztrátor is megjelent.

⁴⁸ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 265.

⁴⁹ Mindezt joggal feltételezi SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 265.

⁵⁰ A mühltdorfi konventről: uo., 255–259.

⁵¹ Uo., 268. 26. j. Vö. Stadtarchiv Kitzbühel, Lamberg Archiv, Urk. 211. 1523. febr. 7. Nürnberg (= Archiv-Berichte aus Tirol IV, Wien 1912 (hg. von. Emil von Ottenthal–Oswald Redlich [Mittehilungen der dritten (Archiv-)Section, III. Bd.], Nr. 1522.

⁵² SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 268.

⁵³ FRANZ PAGITZ, *Die Geschichte des Kollegiatstiftes Maria-Wörth* (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 56), Klagenfurt 1960, 168. Paul 1502 nyarától bírta a javadalmat (uo., 61), és 1521. október 12-én hunyt el.

Antonio Salamanca-Hoyosnak⁵⁴ juttatta,⁵⁵ míg Lang bíboros salzburgi kanonokjának, Balthasar von Lambergnek szánta. Az ügyben november 9-ére egyeztek meg: Antonio lemondott a javadalomról Ferdinánd kezébe, cserében évi negyven rajnai forint évjáradékot kapott a Lang által ugyanezen a napon kinevezett Balthasar préposttól.⁵⁶ A konstrukció tehát hasonló volt, mint Lang bíboros és Ernst herceg esetében.

Mindezek mellett került tehát sor a gurki püspökség ügyének elrendezésére, Lang utódlására. Adott volt egy kis területű és szerény jövedelmű püspökség, amely különben a salzburgi érsekség által alapított négy *Eigenbistum* egyikeként (Chiemsee, Lavant és Seckau mellett) erősen függött a mindenkori érsektől, mivel a gurki püspök a salzburgi érsek alattvalója volt – nemcsak lelkiekben volt szuffraganeusa, hanem hűbérese is. A püspökség betöltése, pontosabban a jelölés, a megerősítés és az intronizáció az érsek joga volt, és az általa kinevezett gurki püspöknek hűbéri esküt kellett tennie.⁵⁷ Másrészt a püspökség betöltése az osztrák főhercegtől mint Karintia hercegetől is függött, annak kegyúri joga révén.

Balbi püspökségét feltehetően I. Ferdinánd javasolhatta.⁵⁸ Lang bíboros Balbit akár még az 1515. évi királytalálkozó pozsonyi tárgyalásairól ismerhette, de utóbb például 1521-ben a wormsi birodalmi gyűlésen, majd a főherceg esküvőjén is találkozott.⁵⁹ Személye ellen valószínűleg nem volt komolyabb kifogása, a lényeg a saját szempontjából csak az lehetett, hogy Balbi a kedvezőtlen feltételeket, tehát a járadékfizetést vállalja. A bíboros és a főherceg megegyezésébe azonban az utóbbi oldalán Gabriel Salamanca

⁵⁴ Antonio Inés Gonzales de Salamanca (Gabriel testvére) és Juan Hoyos, spanyol királyi kapitány (és I. Ferdinánd főherceg tanácsosa) egyik fia. Szülei 1503-ban házasodtak össze, és Ausztriába településükig Burgosban vagy annak környékén éltek. Családfia: RILL, *Fürst und Hof*, II, 114–115 ls 528. Lásd még OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 293.

⁵⁵ PAGITZ, *Die Geschichte*, 65, 89. j. (ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1522-IX-2, a jelzeten egy másik oklevél is található) Idézi OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 293, 45. j.

⁵⁶ PAGITZ, *Die Geschichte*, 64–65. Lamberg salzburgi kanonok lett préposttá kinevezve Matthäus Lang által (ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1521-XI-9). Pietro Bonomo trieszti püspök, kancellár is birtokában volt a prépostságnak, joga még a Paul Langnak való bíborosi átadás előtről származott. Bonomo azonban 1522. szept. 2. előtt a főherceg kezébe lemondott, ezért tudta I. Ferdinánd Antoniónak adni a kegyúri jogával élve a prépostságot. Az évjáradékot későbbi említésből ismerjük: I. Ferdinánd csak 1522. december 20-ai oklevelében prezentálta a bíboros érseknek a már a javadalomban ülő Balthasart, ebben szerepel a járadék, a fizetési határnap Szent Andráskor (nov. 30.); a fizetés elmaradása esetén Antonio a javadalmat lefoglalhatta (PAGITZ, *Die Geschichte*, 65 és 169., lásd ÖStA HHStA Reichskanz., Reichsregisterbücher, Ferdinand I., Bd. 1, fol. 87v; ÖStA HKA Gedenkbücher, vol. 19, fol. 65rv). Antonio Salamanca-Hoyos 1528-ig húzta az évjáradékot, amikor ismét megváltoztatták az egyezséget, lásd PAGITZ, *Die Geschichte*, 66. Az egész esetet röviden érinti SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 34–35, 213 is.

⁵⁷ PETER G. TROPPER, *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum. Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner*, Klagenfurt 1996, 54–56; CARL HOLBÖCK, *Das Salzburger Privileg der freien Verleibung der Suffraganbistümer*, Festschrift Hans Lentze. Zum 60. Geburtstag dargebracht (hg. von Nikolaus Grass–Werner Ogris), Innsbruck–München 1969, 325–338, ebből Gurkra: 326–327. 328. 330–331. 334–335.

⁵⁸ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 266.

⁵⁹ Uo 221. LAKATOS, *A királyi diplomatái*, II. 340–341; KOHLER, *Ferdinand I*, 96 (az eskető pap éppen Lang bíboros volt).

kincstartó is belefolyt. A kincstartó ugyan Balbi támogatójának számított (valószínűleg a főhercegi szolgálatba állását is elősegíthette), hiszen ezekben az években bizalmas viszonyban álltak, és Balbi Salamanca támogattói-kapcsolati köréhez tartozott,⁶⁰ ám egyúttal ifjú, tizennyolcéves unokaöccsének mindenképp egy jelentősebb egyházi javadalmat szeretett volna biztosítani. Ezért merült fel, hogy Balbi mellé Antonio Salamanca-Hoyost tegyék meg segédpüspöknek, mégpedig utódlási joggal. Mivel az utódlás meghatározása Lang mint salzburgi hatáskörébe tartozott, ehhez neki is hozzá kellett járulnia.⁶¹

A főherceg így Balbi mellett Antonio Salamanca-Hoyost is javasolta koadjutornak.⁶² Az egész konstrukciót ennek figyelembe vételével 1522. november közepén dolgozták ki, ahogy a főherceg november 21-én kelt megerősítő oklevele (lásd *Függelék*, 1. sz.) is mutatja. Balbi november 27-én írásban kötelezte magát, hogy elfogadja Lang javára szóló lemondását a feltételekkel együtt (uo., 2. sz.). Ugyanezen a napon állította ki a főherceg a Balbi prezentálását és püspöki kinevezését kérő, illetve Antonio segédpüspöki kinevezéséhez kegyúri beleegyezését tartalmazó, a pápához szóló leveleit (*Függelék*, 3–4. sz.). Lang bíboros pedig az ezt követő napon, 28-án mondott le Balbi javára (uo., 5. sz.).⁶³ A bíboros jól járt, mivel az utódlása a püspökségben a járadékfizetés átvállalásával rendeződött. A főherceg jól járt, mert tanácsosát püspökséggel jutalmazhatta és egy másik familiárisát is dotálhatta, miközben a kincstartójának is kedvezett. Antonio Salamanca-Hoyos kapott egy bebiztosított püspökséget. Voltaképpen Balbi járt a legkevésbé jól.

E ponton felmerül a kérdés, vajon megérte-e Balbinak ez az egész? Megérte neki, tényleges kormányzati súly és teljes pénzügyi mozgástér híján a püspöki méltóság? Vajon csak strómának használták-e fel a hatalmasok és jobb híján vette magára ezt a számára kedvezőtlen konstrukciót? Utóbbi kérdésre nagy valószínűséggel nemmel felelhetünk. GERHARD RILL véleménye szerint a gurki püspökség jövedelmei (noha csökkentett mértékben), a tanácsosi fizetés és a bérbeadott pozsonyi prépostságból származó bevétel Balbi számára elég szilárd anyagi alapot teremtettek arra, hogy további diplomáciai tevékenységet végezzen.⁶⁴ Valószínűleg a püspöki ranggal ki lett elégítve a hiúsága, és nem is tervezte, hogy folyamatos lelkipásztori tevékenységet végezzen, hanem saját szerepfelfogása szerint továbbra is elsősorban osztrák főhercegi tanácsosként és követként képzelte el tevékenységét. Saját püspökségére és koadjutora számára a pápai kinevezést és az egész ügylet szentszéki jóváhagyását amúgy is neki kellett Rómában kieszközölnie.

⁶⁰ RILL, *Fürst und Hof*, II. 60–62, 115, részletesen 217–218.

⁶¹ Vö. SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 222.

⁶² OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 293; RILL, *Fürst und Hof*, II. 114–115 és 528.

⁶³ Vö. OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 284 félreértése szerint Lang már 1521. február 9-én lemondott a gurki püspökségről. Ez az e napon kelt, a gurki püspök pallosjogát megerősítő, Wormsban kelt császári oklevél (Archiv der Diözese Gurk [Klagenfurt] (ADG), Urkunden, Nr. 691) félreértelmességéből adódik, korigálja SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 220 és 232. Lang mint gurki püspök még 1522. jún. 2-án is intézkedett. Uo.

⁶⁴ RILL, *Fürst und Hof*, I, 153.

4. BALBI RÓMAI MISSZIÓJA.
ELVESZETT PÁPAI BULLÁK NYOMÁBAN

VI. Adorján pápát, V. Károly volt németalföldi nevelőjét 1522 januárjában választották meg távollétében, de a spanyol területekről csak 1522 augusztus végén érkezett Rómába, és 31-én koronázták meg.⁶⁵ A keresztény közösségek és uralkodók részéről szokás volt minden egyes új egyházfőhöz ünnepélyes hódoló követségeket (*legationes oboedientiae*) meneszteni, hogy hódolatukat kifejezve biztosítsák az új pápát hűségükről és engedelmességükről.⁶⁶

Az I. Ferdinánd nevében hódoló követség kiküldéséről 1522 nyár végén, ősz legelején dönthettek. Balbi októberi prágai missziója alkalmával már tudta, hogy hamarosan Rómába fog utazni, ezért is tudta például segítségét felkínálni a magyar udvarban állomásozó Habsburg császári és főhercegi követnek, Andrea dal Burgónak annak magánügyében.⁶⁷ Október 24-én már Balbi tíz napon belüli elindulását valószínűsítették,⁶⁸ de ez azután mégis elhúzódott. A megbízóleveleket csak 1522. november 10-én állították ki Balbi és követtársa, Pedro de Cordoba gróf részére.⁶⁹ Az előkelő származású, fiatal Cordobának, aki ugyancsak a főherceg tanácsosai közé tartozott (és a kiküldetést követően a főherceg főlovászmestere lett) ez volt az első missziója.⁷⁰ Ezért a követségben Balbié volt a vezető szerep, lévén ő volt a tapasztaltabb.

Mivel a követség követutasítását azaz instrukcióját nem ismerjük, a megbízólevelek és a későbbi fejlemények alapján határozhatjuk meg a követség feladatát. Ez kettős volt: egyrészt nyilvánosan és ünnepélyesen kifejezni hódolatukat az új egyházfő előtt, másrészt kezdeményezni és keresztülvinni a pápa jóváhagyását ahhoz, hogy I. Ferdinánd az adott évben, 1523-ban minden, a tartományai területén található egyházi jövedelem harmadát (*Terz/Türkenterz*) beszedethesse, és abból keresztes háborút finanszírozhasson.⁷¹ Utóbbihoz kapcsolódott a törökellenes harc jegyében egy, a német területekre is küldendő pápai legátus kinevezése, illetve

⁶⁵ CONSTANTIN RITTER VON HÖFLER, *Papst Adrian VI. 1522–1523*, Wien 1880, 92–94 és 188–202.

⁶⁶ Lásd LAKATOS BÁLINT, *Ordo regum. Precedencialisták a pápai udvarban és a magyar király rangja a középkor végén*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 137–172, 142.

⁶⁷ 1522. október 12. Prága, Burgo Cleshez, ASTn APV Corrip. Cles., busta 8, fasc. 1, fól. 122–124. „*Dominus Balbus dixit mihi, quod in projectione Romam etiam queret causam, quomodo divertat ad ducem Mediolani et quod curaret, ut princeps daret ei commissionem pro me etc. et quod ipse operaretur etc.*”

⁶⁸ Nürnberg, 1522. október 24. Chieregati követ olasz nyelvű levele a mantuai bíborshoz (?). MORSOLIN, *Francesco Chiericati*, 220: „*Questo Ser.mo Archyduca manderà fra X giorni il R.do M. Hieronymo Balbi veneto, nominato nunc dal Ser.mo Re d’Hungaria a la Chiesa de Vesprimia per suo Oratore ad Roma ad dare l’obedientia a S. S.à et fare residentia in corte*” (pontos jelzet nélkül, a mantovai levéltárból).

⁶⁹ ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fól. 52r. *Litterae credentiales* Pedro Cordoba, Capre grófja, a Szent Jakab-lovagrend lovagja és Balbi pozsonyi prépost, apostoli protonotárius, főhercegi tanácsosok számára. A szöveg eleje hiányzik.

⁷⁰ Személyéről RILL, *Fürst und Hof*, I, 125–128.

⁷¹ A Türkenterz problematikájára részletesen: RILL, *Fürst und Hof*, II, 294–298. A követség feladataira *Balbi: Opera*, I, XXIII–XXV. E szerint a misszió célja a luteránusok elleni fellépés, a moszkvai fejedelem vissza-

valamiféle hadisegély folyósíttatása. A kisebb jelentőségű ügyek között természetesen szerepelt a gurki püspökséggel kapcsolatos pápai bullák kiállíttatása is; Balbi ezen kívül többek, például Salamanca kincstartó magánügyeinek (az V. Károlytól kapott palotagrófi címéről szóló oklevél szentszéki megerősítése, Salamanca és családtagjai, valamint leendő apósa számára szabad gyóntatóválasztást engedélyező *confessionale*),⁷² továbbá valószínűleg Lang bíboros egyes javadalomügyeinek elintézésével is meg lett bízva.⁷³

Girolamo Balbi e római missziója alatt ismereteink szerint havi 150 rajnai forint juttatásban részesült.⁷⁴ Salamanca kincstartó számadásai szerint legalább 2420 forintot költöttek a követségre: 1050 forint volt Balbi díjazása (az 1522. november 15–1523. június 15. közötti teljes időszakra), a bullák kiállíttatási költségeire 293 forintot, a főherceg egyéb, nem részletezett céljaira kifizettek további 630 forintot, valamint további 447 forint hiányzik az elszámolásból. Ezen felül még Pedro de Cordoba is kapott – a követsége idején is tett – szolgálataiért 1470 font pénzbeli juttatást. Azaz Balbi és Cordoba kúriai missziójának átlagos havi költsége 215 rajnai forintra rúgott.⁷⁵ Mindez azt is jelenti, hogy a Balbi–Cordoba–követség a kifizetések alapján az 1522–1523 közötti időszak legköltségesebb diplomáciai kiküldetése volt a főherceg részéről, amelynek „beárazásában” Salamanca kincstartónak is szerepe lehetett.⁷⁶

A követség Nürnbergből, az akkor még éppen csak hogy elkezdődött birodalmi gyűlésről indult útnak 1522. november 28-án.⁷⁷ Tirolon⁷⁸ és valószínűleg Trienten keresztül jutottak el Itáliába, majd pontosan nem ismert útvonalon 1523. február legelején értek Rómába. A Városba ünnepélyesen február 4-én vonultak be.⁷⁹

tértésének kísérlete a római egyházba vagy legalábbis a lengyelekkel való kibékítésük a törökellenes harcra való erőgyesítés érdekében.

⁷² Lásd Balbi Salamanca kincstartóhoz írt febr. 23-ai levelét (*Függelék*, 8. sz.).

⁷³ 1523. márc. 3-án VI. Adorján megerősítette Matthäus Lang bíboros, salzburgi érsek javadalom-visszakapási jogát (*Regreßrecht, ius regrediendi*) a passai székeskáptalani prépostságra. SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 210 (ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1523-III-3), márc. 5-én a pápa megerősítette Matthäus Lang bíboros, salzburgi érsek kinevezettjét (Lang unokaöccsét), Johann Matthäus Schadot a konstanzi székeskáptalan prépostságában. (SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 211). Ezeket nyilvánvalóan Balbi intézte.

⁷⁴ RILL, *Fürst und Hof*, I, 153–154. Ezt egy 1523. augusztusi elszámolásból tudjuk, ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 221r; illetve Rechenbuch II des Schatzmeistergenerals (1522–1523), HHStA Handschriften-sammlung, Bd. W 1081, fol. 25r és 28r.

⁷⁵ RILL, *Fürst und Hof*, I, 183 (Rechenbuch II des Schatzmeistergenerals [1522–1523], ÖStA HHStA Handschriften-s., Bd. W 1081, fol. 25r és 28r), valamint 242–243.

⁷⁶ RILL, *Fürst und Hof*, II, 218.

⁷⁷ DRTA JR III, 861–862. Chieregati követ levele Isabella d’Estéhez e napon: MORSOLIN, *Francesco Cbiericati*, 226.

⁷⁸ 1522. nov. 17. I. Ferdinánd levele az innsbrucki kormányzékhez, hogy Balbi és Cordoba megtekintik a schwazi bányákat SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 221.

⁷⁹ Biagio Martinelli da Cesena szertartásmesteri naplója, BAV Vat. Lat., vol. 12 276. fol. 28v. *Diarii di Marino Samuto (1466–1536) I–LVII, XXXIII*, 615. Itt febr. 7. szerepel a megérkezés napjaként. Lásd még HÖFLER, *Papst Adrian*, 371.

Nyilvános konzisztórium i ülésen 1523. február 9-én, hétfőn jelentek meg és nyilvánítottak a főherceg nevében hódolatukat az egyházfőnek.⁸⁰ Ez alkalomból Balbi valóban megcsillogtathatta retorikai képességeit: egy hosszú, latin nyelvű hódoló beszédet mondott,⁸¹ amelyben történeti és jogi érveléssel⁸² az Ausztriai Ház, illetve a főherceg elkötelezettségét mutatta be a hitetlenek elleni harcban, amelynek előmozdítására a pápa segítségével folyamodott. (A beszéd nyomtatásban való megjelentetéséről nem sokkal később nyilván maga Balbi gondoskodott. A beszédnek 1523. április 4-én Rómában már a második, üdvözlőversekkel bővített kiadása is megjelent.)⁸³

Az egyházfő kedvezően fogadta a főherceg hódolatát, és a követség nyilvános feladatait, jelesül a *Türkenterz* kieszközlését jobbra sikerrel el is végezte. VI. Adorján 1523. március 11-én kelt bullájával engedélyezte I. Ferdinánd számára, hogy az örökös tartományainak egyházi javai és javadalmai után egy évben a bevételek egyharmadát a török elleni háborúra fordíthassa, és a keresztes háborúban részt vevők és az azt támogatók számára teljes bűcsút hirdetett.⁸⁴ Ugyanezen a napon kelt brevéjében felkérte a trienti és brixeni püspököket, hogy a főherceg uralma alatt álló területeken a papság életmódját igyekezzenek megreformálni.⁸⁵ Néhány nappal később, *Laetare* vasárnapon, 1523. március 15-én őszentsége ismét jelét adta a főherceg iránti nagybecsülésének. Egy díszes ötvösművet, az aranyrózsát (*rosa d'oro*), amelyet a pápák minden évben ezen a napon szoktak ajándékozni, ez alkalommal I. Ferdinándnak küldte, amelyet annak nevében Balbi és Cordoba vettek át.⁸⁶ VI. Adorján politikai téren is a főherceget támogatóan nyilatkozott: Balbi február 23-ai, Salamancához írt levele szerint az egyházfő

⁸⁰ BAV Vat. Lat., vol. 12 276, fol. 28v. – A. STARZER, *Regesten zur Kirchengeschichte Kärntens, gesammelt aus römischen Archiven*, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 17 (1894) 59–80, 70 egy „Bibl. Barb. XXXVI. 12.” kódex alapján (foliószám megadása nélkül) február 5-ét jelöli meg a hódolatnyilvánítás napjaként, bizonyára tévesen. Sanutónál mindkét dátum szerepel: *Diarii... di Sanuto*, XXXIII, 617 (a téves febr. 11.), 620 (febr. 9.).

⁸¹ *Balbi: Opera*, I, XXIII. (RETZER bevezetője idézi Antonio Salamanca-Hoyos latin nyelvű levelének részletét, amelyben a beszédről lelkenedezik.) Ezek szerint Antonio is jelen volt Rómában.

⁸² Vö. RILL, *Fürst und Hof*, I, 191; HÖFLER, *Papst Adrian*, 371–373.

⁸³ A két kiadást Balbi tiszteleti címe alapján különböztethetjük meg. 1. kiad. *Oratio habita ab eloquentissimo viro Hieronymo Balbo... Ferdinandi... oratore... coram Adriano VI. S. 1. et a. / 2. kiad. Oratio reverendi Hieronymi Balbi episcopi Gurcensis, serenissimi principis Ferdinandi... oratoris una cum illustr(o) Pedro de Corduba eius collega coram Adriano VI pont. max. habita*, ed. Georg Saueremann, Romae 1523 (incipit: „Oratio habita ab eruditissimo viro”). A két kiadás az Österreichische Nationalbibliothek állományában digitalizálva elérhető. Az első kiadás („*ab eloquentissimo viro*”): <http://data.onb.ac.at/rec/AC09678144>. A második kiadás („*ab eruditissimo viro*”): <http://data.onb.ac.at/rec/AC09678143>. – Közlése (az első kiadásé, „*ab eloquentissimo viro*”): *Balbi: Opera*, I, 561–577. Uo., 85, *sine dato* szerepel egy Georg Saueremann részéről Bernhard von Cleshez szóló ajánlás; bár tényleg arról szól, mekkora sikert aratott a beszéd, ez az ajánlás a fenti két kiadásban nem szerepel.

⁸⁴ RILL, *Fürst und Hof*, I, 75. és II, 294; kiadása *Acta reformationis catholicae ecclesiam Germaniae concernentia saeculi XVI. Die Reformverhandlungen des deutschen Episcopats von 1520 bis 1570. I: 1520 bis 1532*, hg. von GEORG PFEILSCHIFTER, Regensburg 1959, 156–159.

⁸⁵ RILL, *Fürst und Hof*, II, 294; ÖStA HHSStA Allg. Urkunden., 1523–III–II.

⁸⁶ A pápai szertartásmester bejegyzése szerint: „*Die Dominica XV Martii in Rosa, quae tradita fuit per Papam oratori Archiducis Austriae bis verbis: accipe Rosam per nos bodierna die benedicam et illum portabis dilecto in Christo filio Ferdinando Archiduci Austriae et principi Hispaniarum, ut crescat in virtutibus etc. Associatus per*

pártolta a milánói hercegség I. Ferdinándnak való juttatását és a birodalmi vikárius-ságát, illetve március folyamán maga írt a főhercegnek, felajánlva a közvetítést a velenceiekkel való viszonya rendezésére.⁸⁷ A legátus kinevezése már nehezebben haladt; bár a február 27-ei konzisztórium ülésen kijelölték Pompeo Colonna bíborost,⁸⁸ Balbi még április 12-ei jelentéseiben is arra panaszkodott, hogy a legátus kiküldése és további pénzbeli segély megítélésének ügye a Bíborosi Kollégium egyes csoportjain elakadt.⁸⁹ Ezzel együtt a főherceg a pápai udvarban nagy megbecsültségnek örvendhet (*Függelék*, 18–19. sz.).

Ilyen körülmények között látott hozzá Balbi a gurki püspökség ügyéhez is. Még február 18-án szignálták azt a pápához Lang és Balbi nevében benyújtott, a főherceg 1522. november 21-én kelt megerősítő oklevelével (*Függelék*, 1. sz.) teljesen egyező tartalmú szupplikációt, hogy özszentsége hagyja jóvá Lang lemondását, Balbi püspökségét, Salamanca-Hoyos koadjutorságát és a gurki püspökségre, valamint a kitzbüheli uradalomra terhelt évjáradék megfizetését.⁹⁰ Egy nappal később, 19-én Balbi szállásán tanúk jelenlétében Balbi közjegyzővel átíratta Matthäus Lang bíboros lemondólevelét, és írásba adta saját nyilatkozatát a püspöki javadalom elfogadásáról (*Függelék*, 6. sz.).⁹¹ Mindez szükséges volt a pápai kinevezése keresztülviteléhez, amelyre az 1523. február 23-án, hétfőn tartott konzisztórium ülésen került sor. Ezen az egyházfő előterjesztésére elfogadták (a szignált szupplikáció szerint) Lang bíboros Balbi javára történő lemondását a püspökségről, az évjáradékokkal együtt, továbbá jóváhagyták Balbi haladékkérelmét, hogy a gurki püspökségre való kinevezését követően a pápának és a Bíborosi Kollégiumnak járó *servitium*- és annata-összegeket csak 1523. szeptember 29-én fizesse meg (lásd *Függelék*, 7. sz.). Igaz, ez utóbbival gondjai támadtak, mivel a március 24-ei konzisztórium ülésen az időközben benyújtott (újabb) fizetési kérelmét, hogy azonnal megfizetné a pápának és a Bíborosi Kollégiumnak járó összegek felét, ha a másik felét elengednék neki, elutasították. Ezért 1523. április 14-én a püspöksége után az Apostoli Kamarában megfizette a *commune servitiumot*.⁹² Természetesen erre csak püspökké

familiam Papae et Praelatos usque ad domum. Cardinalis Senensis celebravit, cum quo fui in prandio. BAV Vat. Lat., vol. 12 276, fol. 29r; RILL, *Fürst und Hof*, I, 75; *Diarü... di Sanuto*, XXXIV, 39.

⁸⁷ A febr. 23-ai levelet lásd *Függelék* 8. sz. – *Diarü... di Sanuto*, XXXIV, 113.

⁸⁸ *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)* (CVH I/7), kiad. TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2011, 39; ANTONÍN KALOUS, *Plenitudo potestas in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)* (Knížnice Matice moravské 30), Brno 2010, 376–377.

⁸⁹ Ugyanerről ír Brodarics I. Zsigmondhoz írt levelében, Róma, 1523. június 10. *Stephanus Brodericus: Epistulae* (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum ser. n. 16), ed. PETRUS KASZA, Budapest 2012, 73 (kiadva már *Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones res gestae serenissimi principis Sigismundi, eius nominis primi regis Poloniae... I–XIII*, ed. STANISLAUS GÓRSKI, Posenia 1852–1915, VI, 286–288). 43–51. sor, említi Balbit is mint követet, de név nélkül uo., 51.

⁹⁰ LAKATOS, *Regesta supplicationum 1522–1523*, 116–119.

⁹¹ SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 222 szerint febr. 2. és 19. (de csak 19-ei dokumentumra hivatkozik) felhívja a figyelmet, hogy – érthető módon – az iratban Ferdinánd főhercegről szó sem esik.

⁹² *Balbi: Opera*, II, 574. JOSEPH RETZER adata lapalji jegyzetben, jelzet nélkül, valószínűleg Giuseppe Garrampi bíboros közlése alapján.

szentelését követően került sor, amelyet Lorenzo Pucci bíboros végzett el Giovanni Battista Bonciani casertai és saját unokaöccse, Antonio Pucci pistoiai püspök asszisztenciájával 1523. március 25-én, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén (*Függelék*, 16. sz.).⁹³

Balbi leendő segédpüspöke, Antonio Salamanca-Hoyos koadjutori kinevezését külön körben intézte. Említett február 23-ai beszámolójában csak azt újságolta a kincstartónak, hogy buzgó erőfeszítéseinek hála a bíborosok nagyobb részének a jóindulatát már megnyerte, és az erről szóló pápai bullák expedialása folyamatban van, és böjtközép napjáig (azaz március 11-ig) meglesznek, ha Salamanca is mozgósítja kapcsolatait a Fuggereknél (lásd *Függelék*, 8. sz.). Ezzel nem is túlzott, hiszen Antonio segédpüspökségéről éppen az 1523. március 11-ei konzisztóriumon határoztak (uo., 9. sz.), és a bullák is ezt a napi keletet viselik. A Balbi kérését és a főherceg hozzájárulását említő bullák értelmében Antonio Salamanca-Hoyos állandó segédpüspöki kinevezésével együtt utódlási jogot is kapott, azaz a püspökség megüresedésével huszonhét éves koráig adminisztrátorként, ezt követően püspökként irányíthatja az egyházmegyét (lásd *Függelék*, 10–13. sz.). A három nappal később, március 11-én kelt újabb bullában (uo., 14. sz.) VI. Adorján engedélyezte Antoniónak a kisebb, illetve nagyobb papi rendek felvételét, illetve távlatilag püspökké szenteltetését, és nem kötötte ki azt sem, hogy a salzburgi érsek szentelje.⁹⁴

Mikor kelt Balbi püspöki kinevezése? A szakirodalomban a március 11-ei dátum bukkan fel, amely alapvetően a klagenfurti egyháztörténész, BEDA SCHROLL összeállításán alapulhat.⁹⁵ SCHROLL valójában Antonio Salamanca-Hoyos segédpüspöki bulláira hivatkozott, minthogy ezek – a főbulla és a mellékbullák – szerencsénkre valóban teljes számban megőrződtek a klagenfurti egyházmegyei levéltárban, mivel kedvezményezettjük Balbi 1526. évi lemondását követően valóban gurki adminisztrátor, majd 1545-ben bekövetkezett haláláig gurki püspök volt. Girolamo Balbié azonban, éppen lemondása miatt, nincsenek meg. Balbi ugyanis minden bizonnyal Rómába költözve magával vitte őket, és mivel lemondását követően a püspöki címét megtarthatta,⁹⁶ bulláit nyilván személyes iratai között őrizhette.

E ponton azonban sajnálatos módon az Archivio Apostolico Vaticanóban található bullaregisztrum-sorozatok sem segítenek. Balbi kinevezési bullájának és mellékbulláinak regisztrummásolata a lateráni sorozat (*Registri Laterani*) egy olyan kötetében volt található, amely a 19. század elején, a levéltár I. Napóleon császár parancsára Párizsba történt hurcolása vagy az onnan való visszaszállítás során veszett, kallódott el.⁹⁷

⁹³ A forrás alapján említi HÖFLER, *Papst Adrian*, 373 is.

⁹⁴ Ismerteti OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 294.

⁹⁵ BEDA SCHROLL, *Series episcoporum et S.R.I. Principum Gurcensium*, Klagenfurt 1885, 29; ez alapján OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 292, 36. j.

⁹⁶ 1526. június 26. VII. Kelemen pápa elfogadta Balbi lemondását és engedélyezte számára, hogy püspöki méltóságát megtarthassa. OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 295, 64. j.; STARZER, *Regesten zur Kirchengeschichte*, 71 (Bibl Barb. XXXVII. 1. sine fol.); említi: KNAUZ, *Balbi*, 485 (1526. jún. 13-ai dátummal, *Balbi: Opera*, II, 574 alapján).

⁹⁷ REMIGIUS RITZLER, *Die Verschleppung der päpstlichen Archive nach Paris unter Napoleon I. und deren Rückführung nach Rom in den Jahren 1815 bis 1817*, RHM 6–7 (1962/63–1963/64) 144–190.

A „tom. XXV.” régi jelzetű kötetről ugyanakkor a 18. században készült egy mutatókönyv (AAV, Sala dei Indici, Indice 536), amelynek bejegyzései – dátum nélkül – említik a bullákat. A szövegek elhelyezkedéséből ítélve valószínűsíthető, hogy a három szöveg ugyanazon a napon kelt (a sor végén zárójelben e mutatókötet foliósámai):⁹⁸

tom. XXV. f. 202. *Gurcen(sis)*. / *Hieronymus electus Gurcen(sis)*. / *Ecclesia propter cessionem* (fol. 83r)

tom. XXV. f. 203. *Stringonien(sis)*. / *Hieronymus electus Gurcen(sis)*. / *Retentio praepositurae* (fol. 177r)

tom. XXV. f. 204. *Gurcen(sis)*. / *Hieronymus electus Gurcen(sis)*. / *Idem. Absolutio*. (fol. 83r)

tom. XXV. f. 206. *Guercen(sis)* / *Antonio Salamanca-Hoyos. Coadiutoria, d(efec)t(u)s etatis Gurcen(sis)* (fol. 83r)

tom. XXV. f. 212. *Guercen(sis)* / *Idem. Idem.* / *Idem. Absolutio. Idem dispensa(ti)o etatis. Idem dispensa(ti)o se promovendi ad ord(in)es. Idem. Mun(i)ci(oni)s*. (fol. 83r)

Ha az Antonio Salamanca-Hoyos számára kibocsátott bullákról szóló bejegyzéseket nézzük, jól látható, hogy ezek a Balbi számára szóló bullák szövege után következtek a regisztrumban. A 206–212. foliósámnnyi terjedelmet magyarázza, hogy az 1523. március 11-ei kinevező bulla után az összes mellékbullát is bemásolták; a fol. 212-n pedig a március 14-ei, szentelésről kiadott bulla következett. A jelenkori kutatót egyébként csak bosszanthatja, hogy a Balbi műveit 1791/92 folyamán kiadó JOSEPH RETZER – miután Giuseppe Garampi bíboros szíves közlésére hivatkozva a pápai konzisztórium i jegyzőkönyvek megfelelő bejegyzéseit, majd a szertartásmestéri naplóban található püspökszentelés szövegét is közölte –, azt is megjegyzte, hogy „a Dataria levéltárában megtalálhatók VI. Adorján bullái Balbi számára a pozsonyi prépostság megtartásának engedélyezéséről, gurki püspökké választásáról, valamint Antonio Salamanca koadjutorságáról is.”⁹⁹ Dátumot azonban ő sem közölt. Ugyanez a helyzet a Balbi által tartott 1524. január 4-ei gurki egyházmegyei zsinati határozatok szövegével, amelyek szintén említik a bullákat. A határozatok élén szerepel az, hogy Balbi Ferdinánd főherceg révén Lang érsektől megkapta a gurki püspökséget, amelyre pápai kinevezést is kapott, és a pápai bullák értelmében aznapról átvette a püspökség kormányzását teljes jogkörrel.¹⁰⁰ Dátumot itt sem lehetünk.

⁹⁸ A Balbi bulláira vonatkozó adatot magam tártam fel és közöltem: LAKATOS BÁLINT, VI. *Adorján (Hadrianus) pápa (1522–1523) magyar vonatkozású bullái*, Acta Universitatis Szegediensis – Acta Historica 138 (2015) 109–144, 116–117. A Salamanca-Hoyos-féle bullákról szóló bejegyzéseket NAGY KATALIN, a Fraknói Kutatócsoport és a Moravcsik Intézet vatikáni levéltári rezidense nézte meg számomra a helyszínen 2022 júliusában. Segítségét ez úton is köszönöm.

⁹⁹ *Balbi: Opera*, II, 575. „In tabulario Datariae exstant Bullae Hadriani VI. de concessa Balbo retentione Praepositurae Poseniensis, de ejus electione in Episcopum Gurcensem, et de Coadiutoria Antonii de Salamanca.”

¹⁰⁰ „wie Ir dan in solchem Bapstlichen Bullen, so Ich euch jezo verlesen wirdt clärllich vernemen verdet, also Lautt und etc.: Adrianus etc. Hoc pro primo.” *Balbi: Opera*, II, 482–483.

Balbi kinevező bullájának kelte tehát első közelítésben 1523. február 23., a konzisztórium ülés és március 25., a püspökké szentelése közé kellett, hogy essen, de a *terminus ante quem* Antonio Salamanca-Hoyos március 11-ei kinevező bullája révén szűkíthető, amely Balbit már püspökként említi. Ez utóbbi a regisztrumkötetről készült mutatókönyv tanúsága szerint is – amennyiben a bullaszövegek e szakaszban valóban szoros időrendben követték egymást – Balbi bulláit követte. Balbi maga a február 23-ai levélben különben még nem nevezte magát gurki püspöknek, de ha a döntés, az aznapi konzisztórium ülés jogérvényét nézzük, akkor a kinevező bulla keltezése valószínűleg azonos lehetett ennek napjával, hiszen Antonio Salamanca-Hoyos kinevező bullája esetén is ugyanezt látjuk. Ennél biztosabbat azonban újabb adat vagy éppen az eredeti bullapéldány előkerülése nem mondhatunk.

A főhercegi követek missziója tavasz végéig elhúzódott, de Pedro de Córdoba már 1523. április 12. előtt elindult haza Rómából, hogy beszámoljon a fejleményekről. Balbi e napon kelt levele szerint (*Függelék*, 18. sz.) Pedro vitte a közérdekű pápai okleveleket, míg Balbi eredetileg nyolc napot akart maradni a függőben maradt dolgok megsürgetésére. Végül azonban csak a május 4-ei pápai konzisztórium ülésen kért és kapott engedélyt a hazatérésre.¹⁰¹ 1523. május 13. előtt néhány nappal érkezett vissza a főhercegi udvarba, Innsbruckba.¹⁰²

5. A GURKI PÜSPÖKI SZÉK ELFOGLALÁSA

Az újonnan kinevezett gurki püspök nem sietett székhelyére, és nem is volt nagyon módja egyelőre a pihenésre. 1523 nyarán és őszén I. továbbra is Ferdinánd főherceg ügyeiben járt el. Július elején Christoph Fuchs és Johannes Zott társaságában a tiroli ezüsbányák személyzetének és szervezetének felülvizsgálatára kiküldött tartományúri megbízott volt,¹⁰³ majd augusztus 18. előtt ismét Innsbruckban tartózkodott.¹⁰⁴ Ennek megfelelően júliusi–augusztusi római jelenléte¹⁰⁵ véleményem szerint nem igazolható (augusztus 5-én a pápai szertartásmester napjója szerint az osztrák főherceg követe jelen volt egy pápai misén a Santa Maria Maggioreban, de a követet név nélkül

¹⁰¹ AAV Archivio Concistoriale, Acta Vicecancellarii, vol. 2, fol. 234v. Tévesen ápr. 27-ei dátum alatt idézi STARZER, *Regesten zur Kirchengeschichte*, 71 („Bibl. Barb. XXXVI. 12. sine folio”).

¹⁰² *Diarü... di Sanuto*, XXXIV, 191.

¹⁰³ 1523. július 2. Schwaz, Balbi, Christoph Fuchs ritter és Johannes Zott tartományúri megbízottak levele Gabriel Salamanca kincstartóhoz Innsbruckba. ÖStA HHStA Große Korrespondenz, Kart. 25b, fol. 70. Vö. RILL, *Fürst und Hof*, II. 217–218. Balbi megbízása Gabriel Salamanca kincstartó érdekeinek megfelelően történt.

¹⁰⁴ Salamanca Cleshez, 1523. aug. 18. ASTn APV Corrip. Cles., I, busta 12, fasc. 15, fol. 207v, azzal a megjegyzéssel, hogy Balbi hamarosan ismét Rómába utazik.

¹⁰⁵ KARL VON HEFELE, *Conciliengeschichte*, Freiburg im Breisgau 1873–1918, IX, 281 szerint 1523 júliusában VI. Adorján pápa Rómából Balbit I. Ferdinándhoz küldte követeként (idézi OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 291). Vö. KNAUZ, *Balbi*, 419 (*Balbi: Opera*, I, 19 alapján). Hasonlóan zavarosan, egybemosva Balbi későbbi római tartózkodásával HÖFLER, *Papst Adrian*, 374–375.

említi, tehát feltehetően nem Balbiról van szó.)¹⁰⁶ 1523. szeptember–október folyamán Balbi főhercegi tanácsosként részt vett a trilaterális magyar–osztrák–lengyel bécsújhelyi királytalálkózón, illetve novemberi pozsonyi utótárgyalásain, ahol személyesen Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárral is sokat egyeztetett.¹⁰⁷ Pozsonyban emellett esetleg alkalma nyílhatott a prépostsága megtartásáról szóló pápai bulláját is kihirdettetni.

Balbi még Bécsújhelyt kaphatott a főhercegtől engedélyt, hogy az udvarból eltávolozhasson, így utazott előbb Pozsonyba, majd onnan november legvégén új székhelyére, Gurkba. December 2-án már a püspöki rezidenciának számító, Gurk melletti Straßburg várában tartózkodott.¹⁰⁸ Két nappal később innen intézett német nyelvű püspöki körlevelet egyházmegyéje papságához, amelyben december 17-re a gurki székesegyházba hívta össze őket, hogy püspöki kinevező bulláit bemutatthassa (lásd 19. sz.). Ugyanezen a napon kelt másik körlevele, amellyel az újévet követő hétfőre, 1524. január 4-re egyházmegyei zsinatot hívott össze az 1522. május mülhdorfi reformzsinat szellemében.¹⁰⁹ A karácsonyi ünnepeket ezért is végig Gurkban töltötte: december 24-én első előesti karénekét énekelte el a székesegyházban, december 25-én ugyanitt bemutatta első püspöki miséjét, majd 26-án újrászentelte a székesegyház kápolnáit és oltárait.¹¹⁰

A zsinat 1524. január legelején valóban rendben lezajlott, határozatai német nyelven ránk is maradtak.¹¹¹ Balbi 1524. február végén viszont ismét útra kelt, és útban Nürnberg felé március 1-jén Salzburgban letette a hűbéri esküt Matthäus Lang bíboros kezébe (lásd *Függelék*, 20. sz.).¹¹² Ezzel minden kötelességének eleget tett. Az újabb nürnbergi birodalmi gyűlésen egyebek mellett (és voltaképpen hűbéri esküje ellenére) birodalmi rendi státuszát, közvetlen császári alattvaló voltát kívánta – sikertelenül – elismertetni.

Ez azonban már egy másik történet.

¹⁰⁶ BAV Vat. Lat., vol. 12 276, fol. 31r: „*Papa cantavit preces et orationes et concessit indulgentiam plenariam. Oratores imperatoris, Anglię, Portugallię, Florentini, archiducis Austriae, Senenses, Lucenses et Ianuenses interfuerunt.*”

¹⁰⁷ 1523. dec. 2. Straßburg. Balbi levele Cleshez (idézi SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 222: ASTn APV Corresp. Cles., I, busta 4, fasc. B7, fol. 1–2) Ferdinándot Linzbe kísérte, ahonnan püspökségébe utazott, a bécsújhelyi királytalálkozó útba ejtésével, ott kapott engedélyt eltávozásra Gurkba. – 1523. nov. 23. Pozsony. Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár és követ levele I. Zsigmondhoz. (*Acta Tomiciana* VI, 173, 1522. évi-nek jelezve). – 1523. dec. 9. Pozsony. Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár és követ I. Ferdinándhoz. Itt volt Balbi gurki püspök, aki ártatlanul lett megvádolva a király előtt, Sz. jelenlétében F. testimoniumával hathatósan igazolta magát, amellyel mind a magyar király mind az urak (királyi tanács) elégedett volt, Balbi kegyelemben el lett bocsátva. Mivel régóta barátságban van vele, sokat beszélgettek, és Sz. megkérte Balbit, mondja el Ferdinándnak a bari hercegség ügyét, illetve a Bécsújhelyen tárgyalt új szövetségek dolgát, tudniillik Bécsújhelyen Sz. szállására jött Burgo, Szalkai kancellár (az egri püspök), illetve Gabriel Salamanca, és a lengyel–osztrák (I. Miksa által kötött) szövetség megújításáról egyeztettek vele. Várja ez ügyben F. válaszát, álláspontját. Noha Balbi nem szorul rá az ajánlására, nagyon dicséri tanulságát és az ügyek előremozdításában készségességét. (ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Polonica I, Kart. 1, fol. 277v.)

¹⁰⁸ Lásd az előző jegyzetet!

¹⁰⁹ *Balbi: Opera*, II, 484–485. Vö. OBERSTEINER, *Bischöfe von Gurk*, 284. 75. j. és 291.

¹¹⁰ *Balbi: Opera*, II, 484.

¹¹¹ *Balbi: Opera*, II, 48; *Statuta in synode celebrata Gurcae 1524*, lásd uo., II. 484–500 (a *Diözesenarchiv* példánya alapján közölve „*Ex Cod. Manuscript. Tapular. Capit. Gurc.*”). Lásd még TROPPEL, *Vom Missionsgebiet*, 122.

¹¹² Tévesen febr. 29-ei dátummal tartják nyilván. Helyesbíti SALLABERGER, *Kardinal Matthäus Lang*, 223.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban a Balbi püspökségének elnyerésére vonatkozó források közül a legfontosabb és – ismereteim szerint – kiadatlan tételeket teszem közzé. (Az 1523. febr. 18-ai szupplikációt korábban már magam publikáltam.)¹¹³ Kivételt a pápai konzisztórium és a püspökszentelésről szóló szertartásimesteri naplóbejegyzések esetében tettem, itt a 18. századi közlés elavult volta indokolhatja az újraközlést. A közölt források szigorú időrendben követik egymást; a csak átírásból ismert tétel (5. sz.) az átíró oklevélből kiemelve, saját kronológiai helyén szerepel. (A pápai bullákat a márc. 25-ei firenzei évkezdet szerint datálják, ezért viselik az alábbi szentszéki dokumentumok az 1522. évi keltezését.) Az Antonio Salamanca-Hoyos számára kiállított és az Archiv der Diözese Gurk (ADG) oklevélsorozatában őrzött bullák közül, mivel ezek típuszövegek, a március 11-ei bullák közül csupán a kinevezésről szóló főbullát (*Függelék*, 10. sz.), a fiatal életkorból eredő szabálytalanság alóli felmentést (uo., 11. sz.), valamint a Lang bíboroshoz, illetve a gurki káptalanhoz szóló mellékbullákat (uo., 12–13. sz.) közlöm, és mellőztem az egyházi fenytékek alóli általános felmentést tartalmazó, illetve a gurki klérushoz, a gurki egyház vazallusaihoz, illetve a gurki egyházmegye népéhez címzett mellékbullákat.¹¹⁴

A szövegközlés módja, illetve a latin nyelvű források átírási elvei a CVH I/16. kötetében írtakat¹¹⁵ követik, azzal a kiegészítéssel, hogy a görög karaktereket tartalmazó, görögös rövidítésekkel írt szavak latinus formában szerepelnek (például Christus, Hieronymus és alakjaik). Az *ę* caudatát, korjelölő jellege miatt megtartottam, bár használata nem következetes. Az oldalváltásokat nem jelöltem; a filológiai apparátus magyar nyelvű. A német források átírásánál – a központozás, az egybe- és különírás, kis és nagy kezdőbetű alkalmazása – a SZENDE KATALIN által összeállított szabályzatot¹¹⁶ követtem, mivel az a birodalmi források kiadására is alkalmazható; a mellékjelek közlésénél a magánhangzók felett megfelelő kis köröcskéket vagy egyéb megkülönböztető jeleket kétpontos ékezetként írtam át, a 19. sz. püspöki körlevélben, amely az *s* és a *ß* mellett egyes betűkapcsolatokban egy külön, hurkolós *s* betűt használ, ez utóbbi jelet egyszerűen *s* betűnek feleltettem meg. A német nyelvű források értelmezésében és átírásában PÉTERFI BENCE segítségét köszönöm. Az eredeti pápai bullák (10–14. sz.) esetében a példányok rájegyzéseinek, amelyek a kúriai ügymenetet jelzik, részletes és értelmező közlésére törekedtem, amelyet a szöveg után helyeztem el. Ennek formája saját korábbi, VI. Adorján pápa magyar vonatkozású bulláit közlő tanulmányom szerkezetét követi.¹¹⁷ A kúriai tisztségviselők azonosítása minden esetben THOMAS FRENZ *online* elérhető névkatasztere (RORC) alapján történt.¹¹⁸

¹¹³ LAKATOS, *Regesta supplicationum 1522–1523*, 116–119. Lásd még a *Megjegyzést* a tanulmány végén.

¹¹⁴ VI. Adorján pápa felmenti Antonio Salamanca-Hoyost az összes egyházi fenyték alól: ADG Urkunden, Nr. 702, *incipitje*: ‘*Apostolice Sedis circumspecta benignitas*’. Ugyanezen pápa bullái a gurki klérushoz: ADG Urkunden, Nr. 698, a gurki egyház vazallusaihoz, uo., Nr. 699, illetve a gurki egyházmegye népéhez, uo., Nr. 700, ez utóbbi ólombullája elveszett. Mindhárom bulla *incipitje*: ‘*Hodie dilectum filium*’.

¹¹⁵ LAKATOS, *Regesta supplicationum 1522–1523*, 79–86.

¹¹⁶ SZENDE KATALIN, *A magyarországi német nyelvű források kiadásának elvei és gyakorlata*, Fons 7 (2000) 49–62, 56–59.

¹¹⁷ LAKATOS, *VI. Adorján bullái*, 114 és 119 etc.

¹¹⁸ RORC, letöltés 2022. 07. 20.

I.

Nürnberg, 1522. november 21.

I. Ferdinánd főherceg megerősítő oklevele

I. Ferdinánd osztrák főherceg mint Karintia hercege jóváhagyja Mätthäus Lang salzburgi érseknek a gurki püspökségről történő lemondását Girolamo Balbi pozsonyi prépost javára a püspökség és az érsek kitzbüheli magánuradalmának jövedelmeiből az Ernst bajor herceg és passauai adminisztrátor számára meghatározott járadékfizetési feltételekkel és Antonio Salamanca-Hoyos utódlási joggal bíró gurki segédpüspökké való kinevezésével együtt.

(Teljes szövegű egykorú regisztrumásolat papíron, a 3–4. sz. források kezével egyező írással. ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 56v–57r – reg.)

CONFIRMATIO resignationis ecclesie Gurcensis et eius coadiutorie
cum solutione pensionum etc.

Ferdinandus etc. recognoscimus pro nobis ac successoribus nostris per presentes, cum, sicut intellexerimus, reverendissimus in Christo pater, dominus Mattheus tituli Sancti Angeli presbyter cardinalis et archiepiscopus Saltzburgensis et episcopus Gurcensis, amicus noster carissimus eundem episcopatum sive ecclesiam Gurcensem, cui preest, in favorem reverendi, devoti nobis dilecti Hieronimi Balbi, prepositi Posoniensis et apostolici prothotarii ac consilarii nostri dimittere sive resignare intendat, cumque ratione illius ecclesie inter eos inter alia conventum et concordatum fuerit, quoniam prefatus cardinalis, qui alias post assecutam a se Saltzburgensis ecclesie possessionem et administrationem in vim certe concordie facte per quondam dominum et avum nostrum cesarem Maximilianum clare memorie dictum episcopatum sive ecclesiam Gurcensem in favorem reverendi et illustrissimi domini Ernesti, Baviarie ducis, ecclesie Pataviensis administratoris, consanguinei nostri carissimi resignare et dimittere debebat, ipsam ecclesiam Gurcensem ob certos bonos respectus et virtute quorundam novorum contractuum inter se habiturum et factorum, de consensu eiusdem ducis Ernesti tunc retinuerit et econtra sibi duci Ernesto pensionem annuam scilicet octingentorum florenorum super fructibus dictę ecclesie Gurcensis reservaverit. Et ultra hos adhuc alios noningentos florenos super quodam dominio suo Kitzbuhl pro se et heredibus suis, donec ipse dux Ernestus in aliis locis super aliis fructibus loco istorum noningentorum florenorum contenteretur, assignaverit et assecuraverit accedentibus ad hoc auctoritate apostolica et consensu cesaris Caroli, fratris nostri carissimi, prout latius in prefatis contractibus atque apostolicis et cesareis litteris dicitur contineri.¹¹⁹ Quod idcirco prefatus prepositus Hieronimus suique in ipsa ecclesia Gurcensi successores in antea, ne dum dictam pensionem octingentorum florenorum ex fructibus dictę ecclesie prefato duci Ernesto ad eius vitam, iuxta tenorem dictorum contractuum et litterarum apostolicarum ac^t in terminis et sub penis inibi expressis, singulis annis integre persolvere teneantur. Verum etiam ipse Hieronimus mox, postquam eidem ecclesie Gurcensi in episcopum seu presulem prefectus fuerit, pro se et suis in hoc episcopatum successoribus predictis,

¹¹⁹ Az 1520. júl. 14-én Mätthäus Lang és Ernst bajor herceg között megkötött augsburgi megállapodást a herceg V. Károly választott császárral 1520. szept. 22-én erősítette meg, X. Leó pápa 1521. febr. 15-én hagyta jóvá.

accedente etiam consensu honorabilis, devoti nobis sincere dilecti Antonii Salamanca, clerici Tornacensis diocesis, dicto Hieronimo in coadiutorem deputandi, per quas litteras desuper opportunas^b sufficientem obligationem facere et in forma ad hoc magis expediente expromittere debeat, quod ex fructibus, redditibus, proventibus, iuribus, obventionibus et emolumentis huius ecclesie Gurcensis ultra predictos octingentos florenos per ipsum prepositum Hieronimum et successores suos prefatos singulis annis dicto duci Ernesto ad illius vitam, quingenti alii floreni in defalcationem et diminutionem prefatorum noningentorum florenorum super dominio Kitzpühl, ut prefertur, assignatorum integre persolvantur. Et propter hoc ipse prepositus Hieronimus et successores sui prefato duci Ernesto de eisdem quingentis florenis ultra alios octingentos florenos prius super episcopatum reservatos, ut prefertur, in locis et terminis in assignatione dictorum noningentorum florenorum expressis singulis annis satisfacere et in hoc solutione eorundem quingentorum florenorum dictum reverendissimum cardinalem et heredes suos semper et ad omnes terminos relevare et indemnes servare teneantur et ad id efficaciter obligati existant, prout etiam in quadam concordia per eosdem cardinalem et Hieronimum desuper inita plenius asseritur contineri.¹²⁰ Et quia nos cupimus prefatum Hieronimum ob eius doctrinam et preclaras virtutes dictę ecclesie Gurcensis prefici prefatique reverendissimi cardinalis et suorum heredum quoad onus dictę pensionis in beneficium huius ecclesie Gurcensis susceptum indemnitati consultum iri, quod idcirco nos tanquam archidux Austrię et dux Carinthię, ad quem ius patronatus dictę ecclesie Gurcensis pleno iure spectare dinoscitur, in dictam concordiam et conventionem inter cardinalem et Hieronimum prefatos, ut prefertur, initum et nedum in solutionem dictorum octingentorum florenorum prefato duci Ernesto super fructibus huius ecclesie Gurcensis dudum assignatorum sibi annis singulis, modo premissis faciendam, verum etiam in predictam obligationem et expromissionem ratione aliorum quingentorum florenorum per dictum Hieronimum, cum ipse certus prefectus fuerit, pro se et suis successoribus, ut prefertur, fiendam, quodque idem Hieronimus et successores sui huiusmodi quingentos florenos ultra supradictos octingentos florenos prefato duci Ernesto in defalcationem et diminutionem predictorum noningentorum florenorum super dominio Kitzpühl assignatorum, modo premissis singulis annis ex fructibus, redditibus, proventibus, iuribus, obventionibus et emolumentis ipsius ecclesie Gurcensis, quantum illi ad hoc se extendere, persolvere et in hoc reverendissimum cardinalem et heredes suos predictos indemnes servare et relevare debeant ac teneantur tenore presentium et ex certa nostra scientia pro nobis et heredibus nostris virtute dicti iuris patronatus nostri duximus consentiendum, prout consentimus nostrumque ad hoc consensum et assensum liberum prestamus harum testimonio litterarum, sigilli nostri appensione munitarum. Datum Norinberge, die XXI^a mensis Novembris, anno MDXXII^o.

Ferdinandus
Salamanca¹²¹

^a ac] *utána kibúzza*: et. | ^b opportunas] oportunas

¹²⁰ Ezt a Lang és Balbi közötti, valószínűleg egyidejűleg vagy nem sokkal korábban kötött írásos megállapodást egyelőre nem ismerjük. Erre a következő forrás is utal.

¹²¹ Gabriel Salamanca kincstartó mint főhercegi első titkár aláírása.

2.

Nürnberg, 1522. november 27.

Girolamo Balbi kötelezvénye

Balbi pozsonyi prépost kötelezi magát, hogy Matthäus Lang salzburgi érseknek a gurki püspökségre vonatkozó kollációját elfogadja, és erről Rómában a pápai konzisztórium döntést megelőzően nyilatkozatot tesz.

(Papíron, autográf aláírással és papírfelzetes vörös gyűrűspecséttel. Vízjele lépő, nyújtott nyelvű medve, mérete ca. 5 cm. Hátoldalán egykorú irással (amely nagyon hasonló, de nem egyezik meg a kötelezvény szövegének kezével): *‘Obligatio domini Hieronimi Balbi de capienda collatione archiepiscopi Salzburgensis super ecclesia Gurcensi etc.’* Alatta más kézzel: *‘Illius vigore fuit expedita collationis ratihabitio per instantiam, que est deposita in Camera’*.¹²² Alatta ugyanezzel a kézzel: *‘D’*. ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1522-XI-27 – orig.)

Ego Hieronimus Balbi, utriusque iuris doctor, prepositus ecclesie Posoniensis polliceor et promitto bona fide per presentes, quod in vim certe concordie inter reverendissimum dominum Matheum, cardinalem et archiepiscopum Salzburgensem et me ratione ecclesie sive episcopatus Gurcensis nuper inite (vigore cuius dominatio sua reverendissima ipsam ecclesiam est resignatura seu dimissura)¹²³ collationem et provisionem eiusdem ecclesie ab ipsa dominatione sua reverendissima tanquam archiepiscopo Salzburgensi et ius de ipsa ecclesia disponendi habente litterasque dominationis sue reverendissime desuper confectas michi per procuratorem eiusdem dominationis sue reverendissime in Urbe Romana presentandas, antequam per summum pontificem michi de illa ecclesia consistorialiter provideatur, accepturus et ratihabitus sum. In cuius fidem presentem obligationem manu propria subscripsi et sigilli mei impressione munivi. Datum Norinberge, die XXVII mensis Novembris, anno Domini 1522.

Hieronimus Balbus
manu propria

3.

Nürnberg, 1522. november 27.

I. Ferdinánd főherceg VI. Adorján pápához

I. Ferdinánd osztrák főherceg a kegyúri joga alá tartozó gurki püspökségre, amely Matthäus Lang bíboros lemondásával üresedett meg, tanácsosát, Girolamo Balbi pozsonyi prépostot prezentálja, kérve püspöki kinevezését.

(Teljes szövegű egykorú regisztrummásolat papíron, az 1. és 4. sz. iratokéval azonos kéz írásával. ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 57v – reg.)

Presentatio et admissio resignationis pro domino Hieronimo Balbo
ad ecclesiam Gurcensem

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri, domino, domino Adriano sexto, sancte Romane ac universalis ecclesie summo pontifici, domino meo semper collendissimo,

¹²² Tudniillik a salzburgi érseki kamarába, pontosabban a kamarai iratok közé.

¹²³ E megállapodást szöveg szerint nem ismerjük, lásd az előző forrás vonatkozó jegyzeténél írtakat.

post humillimam beatorum pedum oscula debitam commendationem. Ad cathedralem ecclesiam Sanctę Emņę,¹²⁴ in civitate mea Gurcensi, cuius ius patronatus seu p̄sentandi personam idoneam ad illam, dum pro tempore vacat seu pastoris solatio destituitur, ad me et pro tempore existentes archiduces Austrię pleno iure dinoscitur spectare, per liberam reverendissimi in Christo patris, domini Mathei tituli Sancti Angeli presbyteri cardinalis, archiepiscopi Saltzburgensis, eiusdem ecclesię episcopi resignationem seu regiminis et administrationis illius cessionem, ad presens vacantem seu quam primum per eandem resignationem vacare contigerit, reverendum, devotum nobis sincere dilectum Hieronimum Balbum, prothonotarium apostolicum utriusque iuris doctorem, prepositum ecclesię Posoniensis, Strigoniensis diocesis, consiliarium nostrum tanquam personam habilem^a et idoneam ac doctrina morumque et vitę integritate et plerisque aliis preclaris virtutibus ornatum beatitudini vestrę duxi presentandum, prout tenore presentium p̄sento eandem beatitudinem vestram omni cum humilitate rogans, ut eundem Hieronimum dictę ecclesię in pastorem et p̄sulem perficere et eidem ecclesię de persona sua providere sibi que regimen et administrationem illius tam in spiritualibus quam in temporalibus committere dignetur, in quo efficiet rem mihi valde gratam omni devotionis et servitutis studio erga se recompensandam. In quorum fidem presentes litteras presentationis manu mea subscriptis et sigilli nostri appensione communiri feci et mandavi. Datum Norinberge, XXVII^a Novembris, anno XXII°.

Ferdinandus,
Salamanca¹²⁵

^a habilem] abilem

4.

Nürnberg, 1522. november 27.

I. Ferdinánd főherceg VI. Adorján pápához

I. Ferdinánd osztrák főherceg a gurki püspökségben, amelyre tanácsosát, Girolamo Balbi pozsonyi prépostot prezentálta, Antonio Salamanca-Hoyos segéd-püspöki kinevezéséhez mint kegyúr beleegyezését adja.

(Teljes szövegű egykorú regisztrummásolat papíron, az 1. és 3. sz. irattal azonos kéz írásával. ÖStA HKA Gedenkbücher, Bd. 19, fol. 57v–58r – reg.)¹²⁶

Consensus pro domino Antonio de Salamanca ad coadiutoriam ecclesię Gurcensis

Sanctissimo ac beatissimo in Christo patri et domino, domino Adriano sexto, sanctę Romane ac universalis ecclesię summo pontifici, domino meo collendissimo, post humillimam beatorum pedum oscula debitam commendationem. Presentavi hodie

¹²⁴ A székesegyház védőszentje Szent Hemma (995k.–1045), a gurki székesegyház előzményét jelentő gurki kolostor alapítója.

¹²⁵ Gabriel Salamanca kincstartó mint főhercegi első titkár aláírása.

¹²⁶ A forrást említi és tartalmilag hasznosítja RILL, *Fürst und Hof*, I, 115, 52. j. és 153, 244. j.

sanctitati vestre per alias litteras meas¹²⁷ ad ecclesiam Gurcensem mei iuris^a patronatus reverendum Hieronimum Balbum, prothonotarium apostolicum et consiliarium Deum devotum, mihi dilectum eidem ecclesie proficiendum^b presulem et pastorem, prout in illis plenius continetur. Sed quia, ut intellexi, ipse Balbus in provisione dictę ecclesie Gurcensis de persona sua per sanctitatem vestram fienda idoneum sibi coadiutorem, venerabilem videlicet devotum mihi dilectum Antonium Salamancam, clericum Tornacensis diocesis, familiarem nostrum^c dari et deputari^d desyderat, censens id nedum ex re sua, verum etiam ex commodo ipsius ecclesie et pro illius gerenda administratione futurum valde expediens, idcirco ego tanquam archidux Austrie, ad quem ius patronatus eiusdem ecclesie pleno iure spectare dignoscitur, ut eidem Hieronimo Balbo in provisione dictę ecclesie seu postquam eidem ecclesie prefectus fuerit, prefectus Antonius in regimine et administratione eiusdem ecclesie coadiutor per sanctitatem vestram deputetur tenore presentium duxi consentiendum, prout consentio harum testimonio litterarum sigilli mei appensione munitarum. Datum in oppido Norinberga, XXVII^a mensis Novembris, anno Domini etc. MDXXII^o.

Ferdinandus,
Salamanca¹²⁸

^a iuris] ius, *egyidejűleg javítva*. | ^b proficiendum] proficiendum, *egyidejűleg javítva*. | ^c nostrum] *egyidejűleg javítva*. | ^d deputari] *előtte törölve*: presentari

5.

Nürnberg, 1522. november 28.

Matthäus Lang bíboros oklevele

Matthäus Lang bíboros, salzburgi érsek a gurki püspökségről lemond

Girolamo Balbi javára.

(Átírta Louis d'Amboise tours-i egyházmegyei klerikus, pápai és császári közjegyző Rómában, 1523. febr. 19-én kelt oklevelében [6. sz.]. ÖStA HHSStA Allg. Urkunden., 1523-II-19 – *cop.*)

Matheus miseratione divina tituli Sancti Angeli sacrosancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, archiepiscopus Saltzburgensis, Apostolice Sedis legatus etc. honorabili, in Christo devoto, nobis dilecto Hieronimo Balbo, preposito ecclesie Poseniensis, Strigonensis diocesis, utriusque iuris doctori salutem in Domino sempiternam. Laudabilia tue probitatis, prudentie et insignium virtutum merita et litterarum scientia et doctrina singularis, quibus Altissimus te insignivit, nos inducunt, ut reddamur ad exhibendam tibi gratiam liberales, teque sublimi ecclesiastice et pontifice¹²⁹ dignitatis titulo decoremus. Cum itaque ex certis rationabilibus causis animum nostrum moventibus ecclesiam cathedralem Gurcensem alias ex concessione apostolica nobis

¹²⁷ Lásd a 3. sz. forrást.

¹²⁸ Gabriel Salamanca kincstartó mint főhercegi első titkár aláírása.

¹²⁹ 'pontificus': 'főpapi' Lásd J. RAMMINGER, *Neulateinische Wortliste. Ein Wörterbuch des Lateinischen von Petrarca bis 1700*, s. v. 'pontificus', www.neulatein.de/words/3/021559.htm, letöltés 2022. 06. 06.

concessam et cui in pastorem et presulem perfecti fuimus, cuiusque collatio, provisio, institutio et omnimoda dispositio ad nos et pro tempore existentem archiepiscopum Saltzburgensem pleno iure spectare dinoscitur, dimittere et resignare illiusque regimini et administrationi cedere intendamus, prout exnunc sponte dimittimus atque cedimus ipsaque ecclesia per huiusmodi cessionem exnunc vacare seu pastoris solatio carere censetur, nos cupientes eidem ecclesie ne diutine vacationis dispendio subiaceat, opportune consultum iri, premissorum meritorum tuorum intuitu et consideratione omnibus, quibus possumus et debemus modo, iure, forma et effecta melioribus eidem ecclesie cathedrali Gurcensi de persona tua providendum tibi eandem ecclesiam conferendam et assignandam et illius regimen et administrationem tam in spiritualibus quam in temporalibus plenarie committendam duximus, prout ex privilegio, auctoritate et iure nobis tamquam archiepiscopo Saltzburgensi in hac parte concesso et competenti tenore presentium providemus, conferimus, assignamus atque committimus harum testimonio litterarum sigilli nostri appensione munitarum. Datum Nürnbergge, vigesima octava mensis Novembris, anno Domini etc. vigesimo secundo.

6.

Róma, Girolamo Balbi szállásán, 1523. február 19.

Girolamo Balbi elismervénye

Louis d'Amboise pápai és császári közjegyző oklevele arról, hogy Hieronimus Balbi pozsonyi prépost elismeri és elfogadja Matthäus Lang salzburgi érseknek az ő javára szóló lemondását a gurki püspökségről, illetve a mindenkori salzburgi érseket illető prezentációját e püspökségre.

(Hártyán, amelynek alsó széle csúcsosan levágott, kiemelt szókezdő *I* betűvel és az első négy szó nagyobb, díszes írásával, a szöveg alatt balra közjegyzői jeggyel, amelynek tetején kétoldalt a közjegyző monogramja látható: 'L.D.', a jegy talpában a jelmondata: 'Cordi iusta fides' olvasható. A hát-lapon egykorú rájegyzés: 'Instrumentum, in quo reverendissimus dominus Hieronimus Balbus recognoscit se habuisse et accipere collationem sive presentationem ad ecclesiam Gurcensem a reverendissimo domino cardinale propter ius conferendi ecclesie Salz[burgensis]'. Reponendum in Camera Salz[burgensi]'. Mellette újkori kézzel: 'Nr. 59.' ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1523-II-19 – orig.)

In nomine Domini, amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo vigesimo tertio, indictione undecima, die vero decima nona mensis Februarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Adriani divina providentia pape sexti anno primo coram reverendo domino Ieronimo Balbo, preposito ecclesie Posoniensis Strigoniensis diocesis, utriusque iuris doctore, illustrissimi principis et domini, domini Ferdinandi archiducis Austrie etc. apud prefatum dominum nostrum papam et Sedem Apostolicam oratore ac in mei notarii publici testiunque infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum et rogatorum presentia personaliter constitutus venerabilis vir, dominus Antonius Tamaroy, clericus Toletanus diocesis, reverendissimi in Christo patris et domini, domini Mathei tituli Sancti Angeli presbiteri cardinalis,

Saltzeburgensis nuncupati, ut asseruit, procurator¹³⁰ habens et tenens suis in manibus ac ibidem publice ostendens quasdam litteras eiusdem reverendissimi domini Mathei cardinalis provisionis ecclesie Gurcensis tunc per ipsius dimissionem vacantis^a de persona dicti reverendi domini Ieronimi prepositi per prefatum reverendissimum dominum Matheum cardinalem tamquam archiepiscopum Saltzeburgensem iure, privilegio et auctoritate sibi desuper competentibus et concessis facte, tenoris infrascripti, litteras ipsas eidem domino Ieronimo preposito suas ad manus exhibuit et presentavit, tradidit et consignavit. Quiquidem reverendus dominus Ieronimus prepositus litteras predictas ad se benigne recipiens illas ac per eas de persona sua^b dicte ecclesie Gurcensis factam^b huiusmodi acceptavit, ac ratas, gratas atque firmas habuit et habere se dixit. Quarumquidem litterarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis: (*Lásd 5. sz.*) – De et super, quibus premissis omnibus et singulis dictus dominus Antonius assertus procurator et eo nomine sibi a me notario publico infrascripto unum vel plura publicum seu publica fieri atque confici petiit instrumentum an instrumenta. Acta fuerunt hec Rome, in domibus solito residentie ipsius domini Ieronimi prepositi sub anno, indictione, die, mense et pontificatu, quibus supra, presentibus ibidem venerabilibus viris, dominis Christoforo Ferdinandi et Gundisalvo Perez, Giennensis diocesis,¹³¹ gratiferis apostolicis de numero participantium ac Iohanne Dominici Tirrasonenensis diocesis clericis, testibus ad premissa vocatis specialiter atque rogatis.

Et ego Ludovicus Damboys, clericus Turonensis diocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritatibus notarius in archivio Romane Curie descriptus, quia premissis omnibus et singulis presens fui eaque sic fieri vidi et audivi ac in notam scripsi, ideo hoc publicum instrumentum exinde confeci, subscripsi et publicam atque signam rogatus et requisitus.

^a vacantis] vacanti | ^{b-b} *Beszúrva a szöveg végén, a közjegyzői záradék előtt folytatólagosan.*

¹³⁰ Személyét nem tudtam azonosítani.

¹³¹ A RORC adatai szerint Christoforus Ferdinandi toledói egyházmegye klerikus, 1521-ben *scutifer*, 1523 decemberében *substitutus prothonotariorum* tisztséggel szerepel a Római Kúriában. Ennek megfelelően Gundisalvus Perez is ebben a körben kell keresnünk, ám az adott időszakban a repertóriumban előforduló több Gundisalvus között a Perez atyai/megkülönböztető névelem nem szerepel, ezért nem azonosítható egyértelműen.

7.

Róma, 1523. február 23.
Pápai konzisztórium i ülés

VI. Adorján pápa előterjesztésére megvitatják Matthäus Lang salzburgi érseknek a gurki püspökségről való lemondását, Girolamo Balbi püspöki kinevezését, valamint a gurki és kitzbüheli uradalomra terhelt évjáradék kifizetését, továbbá a bíborosok jóváhagyják Balbi haladékkérelmét, hogy a pápának és a Bíborosi Kollégiumnak járó összegeket csak 1523. szeptember 29-én fizesse meg.

(ED.: *Balbi: Opera*, II, 573–574; JOSEF RETZER kiadásában, „*Ex. act. consist. arch. Vát.*”, Giuseppe Garrampi bíboros közlésére hivatkozva – láthatólag egy, az alábbiak valamelyikével azonosítható kora újkori másolat alapján –, olvasati pontatlanságokkal és eltérésekkel, ennek alapján ismerteti KNAUZ, *Balbi*, 481. REG.: STARZER, *Regesten zur Kirchengeschichte*, 70. AAV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 221v–222r, a vonatkozó szövegrész a 222r oldalon található. – *orig.*; kora újkori másolatai: *cop. a*) Uo., Acta Miscellanea, vol. 17, fol. 118v és *cop. b*) Uo., Acta Misc., vol. 31, fol. 139v–140r¹³²)

Rome, die lune XXIII Februarii MDXXIII fuit consistorium et expedita fuerunt infrascripta

[...] ¹³³ Proposuit etiam sanctitas sua, quod reverendissimus dominus cardinalis Salzeburgensis cedere volebat regimini et administrationi ecclesie Gurcensis, cui preerat, in favorem domini Hieronymi Balbi, oratoris illustrissimi Ferdinandi archiducis Austrię ad prestandam obedientiam ad Sedem Apostolicam destinati, ut illi de persona eiusdem Hieronymi provideretur, et ipse Hieronymus nolebat ecclesiam istam proponi, nisi concederetur ei dilatio ad solvendum iura pape et collegii usque ad festum Sancti Michaelis de mense Septembris, dicens, quod erat parva gratia, quam petebat, cum reperiretur assignata pensio VIII^C ducatorum super fructibus mense episcopalis Gurcensis cuidam domino Hernesto de Bavaria et nunc debebat sibi assignari alia pensio V^C ducatorum auri de camera, et sua sanctitas dixit, si placebat eis pro primo consistorio. Tunc omnes reverendissimi supplicarunt suę sanctiati, quod negotium absolveret in isto consistorio, et quod omnes erant contentissimi propter egregias virtutes ipsius domini Hieronymi et sic sua sanctitas ad supplicationem reverendissimorum dominorum admisit cessionem ipsius cardinalis Salzeburgensis ipsius ecclesię Gurcensis et eidem sic vacanti providit de persona ipsius Hieronimi cum reservatione pensionis D ducatorum, que transeat ad successores pro domino Hernesto et retentione beneficiorum.

Redditus flo(reni) IIII^M.

Taxa flo(reni) MD.

¹³² Mikrofilmmásolata: MNL-OL Filmár, X 9052, 31 110/1. és 2. tekeresztélen (a két másolati kötet, illetve az eredeti kötet bejegyzése is). További, e helyütt figyelembe nem vett 18. századi másolata: AAV Archivio del Sostituto del Concistoro, Atti Concistoriali, vol. 2, p. 382–386, ebből p. 384–386 (MNL-OL Filmár, X 9052, mikrofilmen: 31 110/3. tétel).

¹³³ A konzisztórium i ülés első napirendi két pontja (fol. 201v) VI. Adorján pápa beszéde, hogy békét kell létrehozni a keresztény fejedelmek között, de nem tudott eredményt elérni; illetve hogy legátust akar kiküldeni a magyar királyhoz, aki ezt kérte is. A bíborosok helyeselték az egyházfő szándékát. Lásd CVH I/7, 39. – A bejegyzés mellett a jobb margón: *E(piscopatus) Gurcen(sis)*.

8.

Róma, 1523. február 23.

Girolamo Balbi követ levele Gabriel Salamanca kincstartóhoz

Girolamo Balbi római főhercegi követ bizalmasan beszámol a követsége során intézett és folyamatban lévő ügyekről, előbb a magánérdekű, majd a közérdekű dolgokról. Antonio Salamanca-Hoyos számára a koadjutorságáról kiállítandó pápai bullák kieszközlése folyamatban van, már a bíborosok nagyobb részét megdolgozta, böjtközépig meglesz. Kéri a kincstartót, hogy a Fugger-bankházon keresztül is lobbizzon. A 40 forintos évjáradék kérdése rendezve, a Pietro Bonomo trieszti püspökkel kapcsolatos bécsi évjáradék ügye még folyamatban. A Salamanca és annak apósa számára confessionalék kieszközlését szintén intézi, ugyanígy a Salamanca számára szóló birodalmi palotagrófi rang pápai megerősítését is. A közügyek: VI. Adorján pápa támogatja a milánói hercegség I. Ferdinándnak való juttatását és birodalmi vikáriusságát.

(Papíron, ép papírfelzetes vörös gyűrűspecseffel, teljes egészében autográf írással; a címzés a *bifolium* külső oldalán található. ÖStA HHStA Staatenabt., Rom, Diplomatische Korrespondenz, Kart. 1A, fol. 15–17 [a fol. 15 a *pallium*] – orig.)

Magnifico domino Gabrieli Salamancha, serenissimi principis Ferdinandi thesaurario, consiliario et supremo cancellario etc., domino et fratri colendissimo

Magnifice domine, domine et frater observande! In his litteris prius de privatis, postea de publicis scribam. Nihil me plus torquet, quam expeditio istius coadiutorie; habeo maiorem partem cardinalium propitiam et omnino spero usque ad medium quadragesimę rem totam ex sententia absolvere. Rogo autem plurimum, ut magnificentia vestra faciat Iacobum Foker¹³⁴ dare litteras ad nepotem suum Antonium,¹³⁵ qui hic Romę commoratur, ut extricet litteras coadiutorie. Deum testor, si id possem per me prestare, non implorarem alterius opem et nec unquam accipiam nomen huius episcopatus, nisi negotio coadiutorie ex sententia transacto. De pensionibus illa quadraginta florenorum est confirmata, alia Vienensis nondum potest, cum ipse dominus Tergestinus,¹³⁶ qui consensum prebuit, nondum sit confirmatus; ut spero tamen bonum finem habebit. Licet causa sua non careat dubietate, illud certe efficiam, ut eadem hora utrumque absolvatur et ecclesie et pensionis confirmatio. Quantum autem attinet ad confessionale tam suum quam patruí,¹³⁷ in quo et esus carniū et pleraque alia comprehenduntur, rem apud pontificem obtinuimus, licet non cum eo numero personarum, ut optabamus. Item quecunque ad capellam patruí sui pertinent, quicquid

¹³⁴ Jakob Fugger (1459–1525), az augsburgi Fugger-bankház feje.

¹³⁵ Anton Fugger (1493–1560), Jakob Fugger unokaöccse és a bankház vezetésében 1525-től egyik utóda.

¹³⁶ Pietro Bonomo (1458–1546) trieszti püspök (1502–1546) és bécsi adminisztrátor (1522–1523), HC II, 247 és III, 310, 333. 4. j., illetve I. Ferdinánd nagykancellárja (1522. jún.–1523. okt.), lásd GERHARD RILL, *Bonomo, Pietro*, DBI, vol. 12. Roma 1971, 341–346, online: [https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-bonomo_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-bonomo_(Dizionario-Biografico)/), letöltés 2022. 08 06.)

¹³⁷ Salamanca Bernhard Graf von Erberstein Elisabeth nevű leányát csak később, 1523. július 27-én vette feleségül. RILL, *Fürst und Hof*, II, 442.

denique dominatio vestra mihi demandaverat vel presens vel scriptis, id totum a summo pontifice est obtentum. Sed nullas litteras vel brevia adhuc exigere potui. Causa est defectus officialium, nam qui sub pontificatu Leonis erant in hoc genere peritiores, alii abierunt, alii obierunt, hii vero, qui nunc successerunt, sunt paucissimi et imperitissimi, adeo ut hic nihil expediatur et vix uno mense absolvi possit.¹³⁸ Et ego cogar per me et meos, quę sunt scribenda, perficere, habebitque magnificentia vestra intra paucissimos dies ea confessionalia, interim libere et intrepide utatur esu carniū, utque ita faciat pontifex, cum de tarditate expeditionis conquereret, annuit et assensit. De confirmatione privilegii palatinatus¹³⁹ necesse est, ut magnificentia vestra de verbo ad verbum transmittat copias privilegii Caesareani, nec enim consuevit Curia Romana aliquid confirmare nisi tota scriptura confirmanda prius perspecta; tamen facilius esset atque etiam usitatus, ut magnificentia vestra tale privilegium accipiet a pontifice, quale a caesare habet, ita, ut uterque daret, quam ut alter alterius confirmaret. Quicquid tamen iusserit, effectum reddam.

Venio ad publica. Pontifex eadem per se mihi aperuit, quę datarius¹⁴⁰ communicaverat, atque etiam plura. Hoc enim adiecit se sperare, ut per concordiam Ducatus Mediolanensis ad eius manus tanquam arbitri et sequestri devolvatur, se vero omnem operam daturum, ut serenissimo principi nostro tandem cedat, id tamen esse secretissime celandum, quoniam et Helvetii et Veneti rem niterentur inturbare. Aiebat etiam se multum optare videre principem regem Romanorum, utque id facilius fiat, decrevisse paulatim allicere animos cardinalium, ut sint contenti. Coronam imperialem in Hispania ad caesarem transmitti velleque cum caesare agere, ut ea condicione coronetur imperator, ut fratrem in regem Romanorum promoveat. Dicebat quoque se cupere, ut princeps esset perinde locumtenens et vicarius Italię, quemadmodum est Imperii seque paratum, si ex usu esse videretur efficere apud caesarem, ut etiam priusquam agatur de rege Romanorum, princeps constituatur locumtenens Italię. Ego ad hęc parce et moderate respondi, in uno solo me effudi declarare scilicet sanctitatem suam non esse Italiam nec ullis in Italia amicorum aut consanguineorum presidiis fultam et perinde mille periculis et insidiis ubique expositam. Iccirco, si sanctitas sua cupit suę securitati et incolumitati quam optime consulere et Statum Pontificium firmare ac stabilire nulla ratione id commodius fieri posse, quam si res serenissimi Ferdinandi altius erigantur. Quicquid enim potentię virium ac dignitatis accesserit Ferdinando, id pariter ad cumulum suę sanctitatis accessurum; qui quo propinquior erit, sanctitas sua tranquillior et securior est futura. Sermo meus mirum in modum fuit gratus pontifici, et adiecit: „Vellem eum non modo Mediolani, sed etiam hic Romę

¹³⁸ Elődjéhez képest VI. Adorján valóban nem bővítette a kúriai alkalmazottak számát. Vö. THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance 1471–1527* (BDHIR 63), Tübingen 1986, 200–201.

¹³⁹ Az 1522. okt. 20-ai, Salamanca (és családja férfitagjai) számára kibocsátott birodalmi palotagrófi kiváltóságokat adományozó császári diplomáról van szó. Ehhez pápai megerősítés is szükséges volt. Szövegkiadása és részletes elemzése: RILL, *Fürst und Hof*, II, 423–434.

¹⁴⁰ Wilhelm (Guillelmus de) Enckenvoirt (Enkenvoert), egyúttal több kúriai tisztség birtokosa, tortosai püspök. HC III, 186.

mecum habere!” Certe, magnifice domine, multum cuperem cum magnificentia vestra esse, ut hæc et alia liberius communicarem, nam etiam nescio, si ista tuto literis committantur. De cæteris vero per postam, qua hoc triduo absolvemus, latius magnificentie vestrę perscribam, cui me ut domino et fratri honorando plurimum commendo. Romę, die XXIII Februarii MDXXIII.

Eiusdem magnificentie vestre

Servitor Balbus

9.

Róma, 1523. március 11.

Pápai konzisztórium-i ülés

VI. Adorján pápa Girolamo Balbi gurki püspök mellé annak beleegyezésével Antonio Salamanca-Hoyost segédpüspöknek nevezi ki azzal, hogy a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora legyen és azt kormányozhatja, de ezt követően felszenteltetheti magát.

(ED.: *Balbi: Opera*, II, 574; JOSEF RETZER kiadásában, „*Ex. act. consist. arch. Vat.*”, Giuseppe Garampi bíboros közlésére hivatkozva – láthatólag egy, az alábbiak valamelyikével azonosítható kora újkori másolat alapján –, tömörített szöveggel. AAV Arch. Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 224r; kora újkori másolatai: *cop. a)* Uo., Acta Miscellanea, vol. 17, fol. 119r és *cop. b)* Uo., Acta Misc., vol. 31, fol. 140v–141r)

Rome, die mercurii XI Martii MDXXIII fuit consistorium
et expedita fuerunt infrascripta

Referente sanctissimo domino nostro

Deputavit¹⁴¹ coadiutorem perpetuum domino Hieronymo Balbo, electo Gurcensi dominum Antonium Salamanca, clericum Burgensem, in XVIII sue etatis anno vel circha, constitutum de consensu ipsius Hieronimi electi ita, quod eo cedente vel decedente seu eidem ecclesie presse desinente, antequam ipse Antonius perveniret ad XXVII dicte etatis annum et deinde providit eidem ecclesie de persona sua cum dispensatione, quod illi ex tunc presse et munus consecrationis suscipere et illo uti posset, cum retentione beneficiorum suorum.

Redditus flo(reni) IIII^M.

Taxa flo(reni) MD.

¹⁴¹ Tudniillik VI. Adorján pápa. – A bejegyzés az ülés első napirendi pontja, mellette a bal margón: ‘*Coadiutoria e(piscopu) Gurcen(sis)*’.

I O.

Róma, 1523. március II.

Pápai bulla Antonio Salamanca-Hoyos segédpüspöki kinevezéséről

VI. Adorján pápa – miután I. Ferdinánd osztrák főherceg hozzá küldött követét, Girolamo Balbit a főherceg kegyúri jóváhagyásával kinevezte a Matthäus Lang bíboros lemondásával megüresedett gurki egyházmegye püspökévé – Balbi püspök saját kérésére, aki öregsége miatt Antonio Salamanca-Hoyost óhajtotta segédpüspökként maga mellé, a tizennyolc éves Antoniót, ugyancsak a főherceg beleegyezésével a gurki püspök mellé állandó koadjutorává nevezi ki azzal, hogy a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora legyen és azt kormányozhatja, de a püspökség ingatlan és értékesebb ingó javaiból semmit sem idegeníthet el. Ezt követően gurki megyéspüspök lehessen.

(Hártyán, kiemelt és díszes A kezdőbetűvel és az első sorban hosszított betűszárakkal, színezetlen zsinóron függő ép ólombullával. ADG Urkunden, Nr. 701. – *orig.*)

Adrianus episcopus, servus servorum Dei dilecto filio Anthonio Salamanca, clerico Tornacensis diocesis salutem et apostolicam benedictionem. Romanus pontifex in potestatis plenitudine a celeste Pastore constitutus de statu ecclesiarum quarumcunque presertim cathedralium insignium, ne quibusvis pregraventur incommodis, more pii patris prospicit diligenter et, ut ecclesie ipse in spiritualibus et temporalibus valeant salubriter gubernari, iuxta dotam sibi a Domino intelligentiam de congruentis provisionis auxilio providet opportuni, prout temporum qualitas et ecclesiarum ipsarum utilitas exposcere videntur. Ad hoc quoque exacte diligentie studium adhibet, ut ecclesiis ipsis illarum occurrente vacatione pastores preficiantur^a idonei, qui populum sue cure creditum sciant non solum doctrina verbi, sed etiam exemplo boni operis informare commissasque sibi ecclesias^b in statu pacifico et tranquillo velint et valeant duce Domino feliciter regere^b et salubriter gubernare. Sane nuper ecclesiam Gurcensem, que de iure patronatus pro tempore existentis archiducis Austrie ex privilegio apostolico, cui nos est hactenus in aliquo derogatum existit, tunc ex eo, quod dilectus filius noster Matheus tituli Santi Angeli presbyter cardinalis regimini et administrationi dicte ecclesie, cui tunc preerat, in manibus nostris sponte et libere cessit, nosque cessionem ipsam duximus admittendam, vacante nos illis sic vacanti de persona dilecti filii Ieronimi electi Gurcensis, dilecti filii, nobilis viri Ferdinandi archiducis Austrie pro prestanda obedientia ad nos et Sedem Apostolicam oratoris destinati de fratrum nostrorum consilio ac prefati Ferdinandi archiducis expresse consensu, apostolica auctoritate providimus ipsumque illi preficimus in episcopum et pastorem, curam et administrationem ipsius ecclesie sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie commitendo, prout in nostris inde confectis litteris plenarie continetur.¹⁴² Et, sicut accepimus, prefatus Ieronimus electus, qui senio confectus existit, ex certis causis ad id animum suum moventibus cupiat te in regimine et administratione dicte ecclesie

¹⁴² Utalás Balbi püspöki kinevező bullájára.

in coadiutorem perpetuum et irrevocabilem sibi dari et deputari, nos, ne ecclesia ipsa, cum vacabit, vacationis et interim propter ipsius Ieronimi senium aliis exponatur incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes post deliberationem, quam te deputando Ieronimo electo coadiutorem et, cum vacabit, ecclesie prefatis personam utilem et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te prefati Ferdinandi archiducis familiarem in decimo actavo^c vel circa tue etatis anno constitutum clericali caractere dumtaxat insignitum, cui apud nos de litterarum scientia, vite munditia, honestate, morum spiritualium providentia et temporalium circumspectione^d aliisque multiplicum virtutum donis fidedigna testimonia perhibentur, direximus oculos^e nostre mentis, quibus omnibus debita meditatione pensatis te de Ieronimi electi et de quo nobis per suas patentes litteras suo sigillo munitas extitit legitima^f facta fides Ferdinandi archiducis predictorum expresso consensu,¹⁴³ de fratrum nostrorum consilio in coadiutorem perpetuum et irrevocabilem eidem Ieronimo electo, quamdiu dicte ecclesie prefuerit, in illius regimine et administratione in spiritualibus et temporalibus cum plena, libera et omnimoda facultate et potestate omnia et singula, que ad coadiutoris officium de iure vel consuetudine aut alias pertinent, faciendi, gerendi et exequendi prefata auctoritate damus et deputamus et nichilominus eodem Ieronimo electo cedente vel decedente seu regimini et administrationi dicte ecclesie alias preesse desinente seu ecclesia ipsa quovis modo vacante etiam apud Sedem Apostolicam ex nunc prout ex tunc et econverso te administratorem in eisdem in spiritualibus et temporalibus eiusdem ecclesie, donec vigesimum septimum dicte etatis annum attigeris, de similibus Ferdinandi archiducis consensu et fratrum consilio eadem auctoritate constituimus et etiam deputamus ita, quod interim debitis et consuetis mense episcopalis Gurcensis supportatis oneribus liceat tibi de residuis illius fructibus, redditibus et proventibus disponere et ordinare, sicuti episcopi Gurcenses, qui pro tempore fuerint, de illius disponere et ordinare poterunt seu etiam debuerunt, alienatione tamen quorumcunque bonorum immobilium et pretiosorum mobilium ipsius mense tibi penitus interdicta, et quamprimum dictum vigesimum septimum annum attigeris, de persona tua eidem ecclesie provisum teque illi in episcopum et pastorem prefectum fore decernimus, curam et administrationem predictas etiam coadiutoria et administratione huiusmodi durantibus tibi in eisdem spiritualibus et temporalibus plenarie committendo in illo, qui dat gratias et largitur premia confidentes, quod dextera Domini tibi assistente propitia prefata ecclesia etiam durante dicta coadiutoria sub tuo felici regimine prospere et salubriter dirigetur ac gratia in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus coadiutorie officium et commissam tibi dicte ecclesie administrationem ac cum dictum vigesimum septimum annum attigeris, impositum tibi a Domino onus regiminis et administrationis ecclesie huiusmodi suscipiens reverenter sic te in officio^g et in eisdem ecclesie cura et administratione utiliter et salubriter exercendis^h diligentem exhibeas et etiam studiosum, quod ecclesia ipsa gubernatori provideo et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque preter eterne retributionis premia nostram et dicte Sedis

¹⁴³ Lásd I. Ferdinánd főherceg VI. Adorján pápához címzett 1522. nov. 27-i levelét (4. sz.).

benedictionem et gratiam uberius consequi merearis. Volumus autem, quod de gestis et administratis per te ratione officii huiusmodi iuxta tenorem constitutionis per felicis recordationis Bonifacii pape VIII, predecessoris nostri, que incipit „Pastoralis”, super hoc edite rationem reddere tenearis et quod propter commissam administrationem predictam ea durante ecclesia prefata in eisdem spiritualibus et temporalibus ulla tenus non ledatur, sed per idoneum antistitem gratiam et communionem dicte Sedis habentem, que ordinis episcopalis existunt, in eius civitate et diocesi diligenter exercentur. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, quinto idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a *vicecancellarius* kiadást engedélyező kézjegye: *L*(ecta), jobb oldalon a keresztnéve monogramja: *I*(ulius).¹⁴⁴ – A *plicán* jobbra a *scriptor* neve és a *taxa* lerovását jelző vonások: *A*(lvarus) *de Sanctacrucis* XV 1 1 1 1 . – A *plicán* közepén, a bulla befűggesztése fölött a *collector taxae plumbi* kézjegye: *V. Barill*(ati). – A *plica* alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a *scriptorok*nak járó taksa összege, alatta a *rescribendarius* és a *computator* neve: *Mar*(tius) / *LX. W*(ilhelmus) *de Enckenwoirt, Ie*(ronimus) *Salvi*(us). – Ez alatt, szintén a *plica* alatt balra, a *sollicitatorok*nak a díjuk átvételét nyugtázó kézjegyei egymás alatt: *Io*(hannes) *Alfonsi pro an*(nata) *ob*(tinu)it se; *A*(ndreas) *Cave*. – Ezek alatt egy sorban, kihajtva a hártya alsó szélén a *scriptorok* kollégiuma megbízottjának kézjegye az inémt már szereplő adatokkal (a taxabefizetés hónapja, a *scriptorok*nak járó taksa összege): *Mar*(tius), *LX.* és egy olvashatatlan, rövidített szó. – Ezek-től jobbra, a *plica* alatt a bulla befűggesztésétől balra a *magister plumbi* kézjegye: *A*(gapitus) *de Agalaria*. – A *plica* alatt közepén, a bulla befűggesztése fölött az *abbreviatorok*nak a nekik járó taksa átvételét igazoló kézjegyei egymás alatt: *T*(homas) *Regis, E*(duardus) *Cicada, O. de Lancell*(ottis). – A *plica* alatt, a bulla befűggesztésétől jobbra, nagyjából egymás alatt a közreműködők (1. egy *cubicularius*, 2. egy *scutifer*, 3. egy feltehetően *miles Sancti Petri*, 4. egy *substitutus magistrorum plumbi*, 5. az előbb *sollicitator*ként szereplő, de e helyütt azonosíthatatlan tisztségű személy, talán mint protonotárius) rájegyzései a számukra járó annáta átvételéről: *Iob*(annes) *de Beka pro an*(na)ta, *solvit in provi*(sio)ne. / *Ioseph Pagliam*(inu)ta. / *Io. fr*(ater) *de Emanuell*(is), *solvit in provisione; Pe*(trus) *de Bartolis pro mag*(ist)ris *plumbi, sol*(u)ta *pro*(visio)ne. / *A*(ndreas) *Cave*. – A *plica* alatt, a szöveg jobb széle vonalában a titkár kézjegye: *E*(milius) *de Blanchis, solvit in provisione*. – Ez alatt közvetlenül egy másik közreműködő *scriptor* kézjegye: *Her: Crol*. – A *plica* alatt, a hajtásban a jobb szélén, egymás alatt a *presidens amonae et mercium*, valamint a *substitutus clericorum camerae* rájegyzései a számukra járó annáta átvételéről: *Hieronimus de Medullinis, sol*(v)it *in provisione. / Franciscus Tancredi pro clericis,*¹⁴⁵ *solvit in provisione*. – A *plica* alatt, a jobb sarokban egy *scriptor archivii Romanae Curiae* kézjegye a számára lerótt annatáról: *pro Io*(hanne) *de Herrera*. – A hátlapon közepén regisztrálási jegy: nagyméretű *R*, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztnéve: *Phi*(lippus), a betűszárban a vezetékneve: *de Senis*. – A hátlapon a bulla befűggesztésénél fejjel lefelé egy *abbreviator de parco maiore* kézjegye a tartalom végső vizsgálatának (*secunda visio* azaz *iudicatura*) megtörténtéről: *Io*(hannes) *Danielis*. – A hátlapon a jobb felső sarokban valószínűleg egy *scriptor* kézjegye, amely az összeolvasás (*auscultatio*) megtörténtét jelzi: *R. Marcus I*(ra)cen(us).

^a preficiantur] preficiantur | ^{b-b} in statu – regere] a szövegrész kikaparással javítva | ^c octavo] a szó fölött a korrekter jele látható: I. | ^d circumspectione] circumspectione | ^e oculus] oculus | ^f legitima] legitima | ^g officio] officio | ^h exercendis] exercendis | ⁱ officii] officii | ^j Bonifacii] Bonifacii

¹⁴⁴ Giulio de’Medici, a későbbi VII. Kelemen pápa.

¹⁴⁵ A rövidített ‘cler.’ szó feloldása ‘cler(icorum collegio)’ is lehet, lásd a 14. sz. bulla hasonló rájegyzését.

II.

Róma, 1523. március II.

Pápai díszpenzációs bulla Antonio Salamanca-Hoyos számára

VI. Adorján pápa a tizennyolc éves Antonio Salamanca-Hoyost, a gurki püspökség állandó koadjutorát, aki a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora, ezt követően püspöke lehet, motu proprio felmenti a fiatal életkora miatti irregularitás alól.

(Hártyán, kiemelt és díszes *A* kezdőbetűvel és az első szó nagybetűs írásával, az első sorban hosszított betűszárakkal, vörös-sárga zsinóron függő ép ólombullával. ADG Urkunden, Nr. 693. – orig.)

ADRIANUS episcopus, servus servorum Dei dilecto filio Anthonio Salamanca, clerico Tornacensis diocesis salutem et apostolicam benedictionem. Divina superveniens largitas novumque in multis sic sue dona gratie diffundit, quod etiam defectum^a etatis patientes per suarum virtutum merita defectium^b suppletes eandem meretur ad dignitatum culmina promoveri. Cum itaque nos hodie te clericum Tornacensis diocesis, qui, ut accepimus, in decimo octavo vel circa tue etatis anno constitutus existis, coadiutorem perpetuum et irrevocabilem dilecto filio Ieronimo electo Gurcensi, quoad viveret, in regimine et administratione ecclesie Gurcensis in spiritualibus et temporalibus, quamdiu dictus Ieronimus electus regimini et administrationi ecclesie huiusmodi prefuerit, cum plena, libera et omnimoda facultate et potestate omnia et singula, que ad coadiutoris officium^c de iure vel consuetudine aut alias pertinent, faciendi et exequendi ac ipso Ieronimo electo cedente vel decedente seu regimini et administrationi ecclesie huiusmodi alias preesse desinente seu ipsa ecclesia quovis modo vacante etiam apud Sedem Apostolicam te administratorem ipsius ecclesie in eisdem spiritualibus et temporalibus, donec vigesimum septimum dicte etatis annum attigeris, constituere et deputare et deinde de persona tua eidem ecclesie providere teque illi in episcopum et pastorem preficere intendamus. Nos sperantes, quod tu propter grandia virtutum merita, quibus circumfultus existis et alia tibi affutura suffragia eidem ecclesie esse poteris multipliciter fructuosus, motu proprio, non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc oblate petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate tecum, ut quamprimum dictum vigesimum septimum annum attigeris, dicte ecclesie in episcopum et pastorem prestiti et preesse illiusque curam et administrationem exercere et munus consecrationis suscipere ac illo uti libere et licite valeas, defectu etatis premissa, quem in dicto vigesimo septimo anno tunc constitutus patieris ac Lateranensis concilii et quibusvis aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis necnon dicte ecclesie iuramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis nequaquam obstantibus auctoritate apostolica tenore presentium de speciali dono gratie dispensamus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre dispensationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hac attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, quinto idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a *vicecancellarius* kiadást engedélyező kézjegye: *L*(ecta), jobb oldalon a keresztneve monogramja: *I*(ulius). – A *plicám* jobbra a scriptor neve és a *taxa* lerovását jelző vonások: *A*(lvarus) *de Sanctacrucce* 7777. – A *plicám* közepén, a bulla befüggesztése fölött a *collector taxae plumbi* kézjegye: *V. Barill*(ati). – A *plica* alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a *scriptorok*nak járó taksa összege, alatta a *rescribendarius* és a *computator* neve: *Mar*(tius) / *XXX. W*(ilhelmus) *de Enckenvoirt, Ie*(ronimus) *Salvi*(us). – Ettől jobbra, a *plica* alatt a bulla befüggesztésétől balra a *magister plumbi* kézjegye: *A*(gapitus) *de Agazaria*. – A *plica* alatt a bal alsó sarokban egy *scriptor archivi Romane Curiae* kézjegye a számára lerótt annátáról: *pro Io*(hanne) *de Herrera*. – A hátlapon középen regisztrálási jegy: nagyméretű *R*, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztneve: *Phi*(lippus), a betűszárban a vezetékneve: *de Senis*. – A hátlapon a bulla befüggesztésénél fejjel lefelé egy *abbreviator de parco maiore* kézjegye a tartalom végső vizsgálatának (*secunda visio* azaz *iudicatura*) megtörténtéről: *Io*(hannes) *Danielis*. – Ettől balra ugyanerről a vizsgálatról: *concordens iu*(dicata).

^a defectum] deffectum | ^b defectium] deffectium | ^c officium] offitium

I 2.

Róma, 1523. március 11.

Pápai bulla Matthäus Lang bíboroshoz, salzburgi érsekhez

VI. Adorján pápa értesíti Matthäus Lang bíborost, salzburgi érseket, hogy a tizennyolc éves Antonio Salamanca-Hoyost Girolamo Balbi gurki püspök mellé I. Ferdinánd osztrák főherceg mint kegyúr beleegyezésével állandó koadjutorrá nevezte ki azzal, hogy a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora legyen és azt kormányozhatja, ezt követően gurki megyéspüspök lehessen. Meghagyja az érseknek, hogy Antoniót a gurki egyházmegye adminisztrálásában támogassa.

(Hártyán, kiemelt és díszes *A* kezdőbetűvel és az első sorban hosszított betűszárakkal; a szókezdő betűk díszítettek; színezetlen zsinóron függő ép ólomballával. ADG Urkunden, Nr. 694. – orig.)

Adrianus episcopus, servus servorum Dei venerabili fratri archiepiscopo Saltzeburgensi salutem et apostolicam benedictionem. Ad cumulum tue cedit salutis et fame, si personas ecclesiasticas presertim ad pontificalem dignitatem assumendis divine propinationis intuitu opportuni favoris presidio prosequaris. Hodie dilectum filium Anthonium Salamanca, clericum Tornacensis diocesis, in decimo octavo vel circa sue etatis anno constitutum coadiutorem perpetuum et irrevocabilem dilecto filio Ieronimo electo Gurcensi, quoad viveret, in regimine et administratione ecclesie Gurcensis, que de iure patronatus archiducis Austrie pro tempore existentis ex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum existit, in spiritualibus et temporalibus, quamdiu dictus Ieronimus electus regimini et administrationi ecclesie huiusmodi preesset ac ipso Ieronimo electo cedente vel decedente seu regimini et administrationi ecclesie huiusmodi alias preesse desinente seu ipsa ecclesia quovis modo vacante etiam apud Sedem Apostolicam eundem Anthonium administratorem in eisdem spiritualibus et temporalibus, donec vigesimum septimum dicte etatis annum attingeret, constitui-mus et deputavimus, et quamprimum dictum vigesimum septimum annum attigisset, de persona sua nobis et fratribus nostris ob suorum exigentiam meritorum accepta ex hodie prout ex tunc et e converso apostolica auctoritate providimus ipsumque

illi prefecimus in episcopum et pastorem ac de persona sua eidem ecclesie provisum seque illi in episcopum et pastorem prefectum fore decrevimus de fratrum eorundem consilio et dilecti filii, nobilis viri Ferdinandi archiducis Austrie et dicti Ieronimi expresso consensu, curam et administrationem eiusdem ecclesie etiam coadiutoria et administratione predictis, durantibus sibi in eisdem spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur.¹⁴⁶ Cum igitur idem Anthonius administrator et electus in commissa sibi prefate ecclesie cura facilius proficere valeat, tuus favor ei noscatur plurimum opportunus, fraternitatem tuam rogamus, monemus et hortamur attente per apostolica scripta tibi mandantes, quatenus eundem Anthonium administratorem et electum et ecclesiam predictam sue cure, ut prefertur, commissam, suffraganeam tuam, cum illam vacare contigerit, ut prefertur, habens pro nostra et dicte Sedis reverentia propensius commendatos in ampliandis et conservandis iuribus suis sic eos tu favoris presidio prosequaris, quod ipse Anthonius administrator et electus tuo suffultus auxilio in commisso ei prefate ecclesie Gurcensis regimine se possit utilius exercere tuque divinam misericordiam ac nostram et Apostolice Sedis benedictionem et gratiam valeas exinde uberius promereri. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, quinto idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a *vicecancellarius* kiadást engedélyező kézjegye: *L*(ecta), jobb oldalon a keresztneve monogramja: *I*(ulius). – A *plicán* jobbra a sriptor neve: *A*(lvarus) *de Sanctacruc*e. – A *plica* alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a *scriptorok*nak járó taksa összege, alatta a *rescribendarius* és a *computator* neve: *Mar*(tius) / *XXX*. *W*(ilhelmus) *de Enckenvoirt*, *Ie*(ronimus) *Salvi*(us). – Ettől jobbra, a *plica* alatt a bulla befűggesztésétől balra a *magister plumbi* kézjegye: *A*(gapitus) *de Agazaria*. – A *plica* alatt középen a bulla befűggesztése fölött az *abbreviatorok*nak a nekik járó taksa átvételét igazoló kézjegyei egymás alatt: *T*(homas) *Regis*, *E*(duardus) *Cicada*. – A hátlapon középen regisztrálási jegy: nagy méretű *R*, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztneve: *Phi*(lippus), a betűszárban a vezetékneve: *de Senis*. – A hátlapon a bulla befűggesztésénél fejjel lefelé valószínűleg egy *abbreviator de parco maiore* kézjegye a tartalom végső vizsgálatának (*secunda visio* azaz *iudicatura*) megtörténtéről: *M*.

¹⁴⁶ Lásd VI. Adorján pápa ugyanezen a napon kelt koadjutori kinevező oklevelét Antonio Salamanca-Hoyos számára (10. sz.).

13.

Róma, 1523. március II.

Pápai bulla a gurki káptalanhoz

VI. Adorján pápa értesíti a gurki székeskáptalant, hogy a tizennyolc éves Antonio Salamanca-Hoyost Girolamo Balbi gurki püspök mellé I. Ferdinánd osztrák főherceg mint kegyúr beleegyezésével állandó koadjutorrá nevezte ki azzal, hogy a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora legyen és azt kormányozhatja, ezt követően gurki megyéspüspök lehessen. Megparancsolja a káptalannak, hogy a püspökség megüresedése esetén főpásztoruknak fogadják el és neki engedelmesskedjenek.

(Hártyán, kiemelt és díszes *A* kezdőbetűvel és az első sorban hosszított betűszárakkal; egyes szókezdő betűk díszítettek; színezetlen zsinóron függő ép ólombullával. ADG Urkunden, Nr. 695. – orig.)

Adrianus episcopus, servus servorum Dei dilectis filiis capitulo ecclesie Gurcensi salutem et apostolicam benedictionem. Hodie dilectum filium Anthonium Salamanca, clericum Tornacensis diocesis, in decimo octavo vel circa sue etatis anno constitutum coadiutorem perpetuum et irrevocabilem dilecto filio Ieronimo electo Gurcensi, quoad viveret, in regimine et administratione ecclesie vestre Gurcensis, que de iure patronatus archiducis Austrie pro tempore existentis ex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum existit, in spiritualibus et temporalibus, quamdiu dictus Ieronimus electus regimini et administrationi ecclesie huiusmodi preesset ac ipso Ieronimo cedente vel decedente seu regimini et administrationi ecclesie huiusmodi alias preesse desinente seu ipsa ecclesia quovismodo vacante etiam apud Sedem Apostolicam eundem Anthonium administratorem in eisdem spiritualibus et temporalibus, donec vicesimum septimum dicte etatis annum attingeret, constituimus et deputavimus, et quamprimum dictum vigesimum septimum annum attigisset, de persona sua nobis et fratribus nostris ob suorum exigentiam meritorum accepta ex hodie prout extunc et econverso apostolica auctoritate providimus ipsumque illi prefecimus in episcopum et pastorem ac de persona sua eidem ecclesie provisum seque illi in episcopum et pastorem prefectum fore decrevimus de fratrum eorundem consilio et dilecti filii, nobilis viri Ferdinandi archiducis Austrie et dicti Ieronimi expresso consensu, curam et administrationem eiusdem ecclesie etiam coadiutoria et administratione predictis, durantibus sibi in eisdem spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur.¹⁴⁷ Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus cum ecclesiam predictam vacare ac dictum Anthonium illi preesse contigerit, ut prefertur, eidem Anthonio administratori et electo tanquam patri et pastori animarum vestrarum humiliter intendentes ac exhibentes sibi obedientiam et reverentiam debitas et devotas, eius salubria monita et mandata suscipiatis humiliter et efficaciter adimplere curetis, alioquin sententiam, quam idem Anthonius coadiutor rite tulerit in rebelles, ratum habebimus et faciemus auctore Domino usque

¹⁴⁷ Lásd VI. Adorján pápa ugyanezen a napon kelt koadjutori kinevező oklevelét Antonio Salamanca-Hoyos számára (10. sz.).

ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, quinto idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a *vicecancellarius* kiadást engedélyező kézjegye: *L*(ecta), jobb oldalon a keresztneve monogramja: *I*(ulius). – A *plicán* jobbra a *scriptor* neve: *A*(lvarus) *de Sanctacrucē*. – A *plica* alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a *scriptorok*nak járó taksa összege, alatta a *rescribendarius* és a *computator* neve: *Mar*(tius) / *XXX*. *W*(ilhelmus) *de Enckenvoirt*, *Ie*(ronimus) *Salvi*(us). – Ettől jobbra, a *plica* alatt a bulla befüggesztésétől balra a *magister plumbi* kézjegye: *A*(gapitus) *de Agazaria*. – A *plica* alatt középen a bulla befüggesztése fölött az *abbreviator*nak a neki járó taksa átvételét igazoló kézjegye: *T*(homas) *Regis*. – A hát-lapon középen regrisztrálási jegy: nagyméretű *R*, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztneve: *Pbi*(lippus), a betűszárban a vezetékneve: *de Senis*. – A hátlapon a bulla befüggesztésénél fejjel lefelé egy *abbreviator de parco maiore* kézjegye a tartalom végső vizsgálatának (*secunda visio* azaz *iudicatura*) megtörténtéről: *iudicata*.

14.

Róma, 1523. március 14.

Pápai bulla Antonio Salamanca-Hoyos püspökké szenteléséről

VI. Adorján a tizennyolc éves Antonio Salamanca-Hoyosnak, a gurki püspökség állandó koadjutorának, aki a püspökség megüresedése esetén huszonhét éves koráig a püspökség adminisztrátora, ezt követően püspöke lehet, engedélyezi, hogy bármely püspök révén a kánoni idők figyelmen kívül hagyásával a kisebb papi rendeket és az alszerpapi rendet felveheti, majd a szükséges életkor betöltése után magát szerpappá, illetve áldozópapá szenteltetheti, végül a püspökség megüresedését követően ugyanezen vagy másik főpap révén, további két vagy három másik püspök jelenlétében püspökké szenteltetheti magát.

(Hártyán, kiemelt és díszes *A* kezdőbetűvel és az első sorban hosszított betűszárakkal; egyes kezdőbetűk díszítettek; színezetlen zsinóron függő ép olombullával. ADG Urkunden, Nr. 696. – *orig.*)

Adrianus episcopus servus servorum Dei dilecto filio Anthonio Salamanca, clerico Tornacensis diocesis salutem et apostolicam benedictionem. Cum nos nuper te in decimo octavo vel circa tue etatis anno constitutum in coadiutorem perpetuum et irrevocabilem dilecto filio Ieronimo electo Gurcensi, quoad viveret, in regimine et administratione ecclesie Gurcensis in spiritualibus et temporalibus de fratrum nostrorum consilio et ipsius Ieronimi electi consensu, apostolica auctoritate dederimus et deputaverimus ac eodem Ieronimo electo cedente vel decedente seu regimini et administrationi dicte ecclesie alias preesse desinente seu ipsa ecclesia quovis modo vacante etiam apud Sedem Apostolicam te administratorem eiusdem ecclesie in eisdem spiritualibus et temporalibus, donec vigesimum septimum dicte etatis annum attigisses, ex tunc, prout ex ea die et e converso eadem auctoritate constituerimus et etiam deputaverimus, et deinde eidem ecclesie de persona tua etiam ex tunc, prout ex ea die eadem auctoritate providerimus teque illi prefecerimus in episcopum et pastorem, curam et administrationem eiusdem ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo,

prout in nostris inde confectis litteris plenarie continetur.¹⁴⁸ Nos ad ea, que ad tue commoditatis augmentum cedere valeant, favorabiliter intendentes tuis supplicationibus inclinati tibi, qui clericali caractere dumtaxat insignitus existis, ut a quocunque malueris catholico antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis habente aliquibus dominicis diebus vel festivis etiam extra tempora a iure statuta ad quatuor minores et subdiaconatus ac etate tibi suffragante legitima^a ad diaconatus et presbyteratus ordines successive et postquam eidem ecclesie preesse incipies, ab eodem vel aliquo alio catholico antistite similem gratiam et communionem habente accitis et in hoc sibi assistentibus duobus vel tribus catholicis episcopis similem gratiam et communionem habentibus munus consecrationis suscipere valeas et eidem antistiti, ut recepto prius per eum nostro et Romane ecclesie nomine fidelitatis debite solito iuramento iuxta formam presentibus annotatam, munus predictum auctoritate nostra libere impendere tibi possit plenam et liberam concedimus earundem presentium tenore facultatem. Volumus autem et predicta auctoritate statuimus et decernimus, quod si non recepto a te per ipsum episcopum dicto iuramento idem episcopus munus ipsum tibi impendere ac tu illud suscipere presumpseritis, dictus antistes a pontificalis officii exercitio et tam ipse quam tu ab administratione tam spiritualium quam temporalium rerum ecclesiarum nostrarum suspensi sitis eo ipso. Volumus etiam, quod formam huiusmodi a te tunc prestiti iuramenti nobis de verbo ad verbum per tuas patentes litteras tuo sigillo signatas per proprium nuntium quamtotius destinare procures quodque per hoc venerabili fratri nostro, archiepiscopo Saltzeburgensi, cui prefata ecclesia metropolitice iure subesse dignoscitur, nullum imposterum preiudicium^b generetur. Forma autem iuramenti sequitur: Ego Anthonius coadiutor et electus ab hac hora in antea fidelis et obediens ero Beato Petro sancteque apostolice Romane ecclesie et domino nostro, domino Adriano pape VI siusque successoribus canonice intransibus; non ero in consilio aut consensu vel facto, ut vitam perdant aut membrum seu capiantur mala captione, aut in eos manus quomodolibet violenter ingerantur vel iniurie alique inferantur quovis quesito colore. Consilium vero, quod michi credituri sunt per se vel nuntium seu literas, ad eorum damnum me sciente nemini pandam. Papatum Romanum et regalia Sancti Petri adiutor, eis ero ad retinendum et defendendum contra omnem hominem. Legatum Apostolice Sedis in eundo et redeundo honorifice tractabo et in suis necessitatibus adiuvabo, iura, honores, privilegia et auctoritatem Romane ecclesie, domini nostri pape et successorum predictorum conservare, defendere,^c augere et promovere curabo, non ero in consilio, facto seu tractatu, in quibus contra ipsum dominum nostrum vel eandem Romanam ecclesiam aliqua sinistra vel preiudicialia^d personarum iuris, honoris, status et potestatis eorum machinentur, et si talia a quibuscunque tractatu novero procurari impediam, hoc pro posse et quamtotius commode potero, significabo eidem domino nostro vel alteri, per quem ad sui notitiam pervenire possit. Regulas sanctorum patrum, decreta, ordinationes, sententias, dispositiones, reservationes, provisiones et mandata apostolica totis viribus observabo et faciam ab aliis observari. Ereticos,

¹⁴⁸ Lásd VI. Adorján pápa ugyanezen a napon kelt koadjutori kinevező oklevelét Antonio Salamanca-Hoyos számára (10. sz.).

scismaticos et rebelles domino nostro vel successoribus predictis pro posse persequar et impugnabo, vocatus ad sinodum veniam, nisi perperditus fuero canonica prepeditione. Apostolorum limina Romane Curie existente citra singulis annis, ultra vero montes singulis bienniis visitabo aut per me aut per nuntium meum, nisi ab apostolica absolvar licentia. Possessiones vero ad mensam meam pertinentes non vendam neque donabo nec impignorabo neque de novo infeudabo etiam cum consensu capitulo ecclesie mee, inconsulto Romano pontifice. Sic me Deus adiuvet et hec sancta Dei evangelia. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo vigesimo secundo, pridie idus Martii, pontificatus nostri anno primo.

A szöveg bal oldalán a vicecancellarius kiadást engedélyező kézjegye: *L*(ecta), jobb oldalon a keresztneve monogramja: *I*(ulius). – A *plicán* jobbra a *scriptor* neve és a *taxa* lerovását jelző vonások: *A*(lvarus) *de Sanctacruc*e 77 – A *plicán* közepén, a bulla befüggesztése fölött a *collector taxae plumbi* kézjegye: *V. Barill*(ati). – Az előoldalon, a szöveg felett jobbra az átírás láttamozása, korrektúrajegy, név nélkül: *Concordat etc.* – A *plica* alatt balra a taxabefizetés hónapja, mellette a *scriptorok*nak járó taksa összege, alatta a *rescribendarius* és a *computator* neve: *Mar*(tius) / *XXX. W*(ilhelmus) *de Enckenwoirt, Ie*(ronimus) *Salvi*(us). – Ez alatt, szintén a *plica* alatt balra, a *solicitorok*nak a díjuk átvételét nyugtázó kézjegyei egymás alatt: *Io*(hannes) *Alfonsi, A*(ndreas) *Cave*. – Ettől jobbra, a *plica* alatt a bulla befüggesztésétől balra a *magister plumbi* kézjegye: *A*(gapitus) *de Agazaria*. – A *plica* alatt, a hajtásban a jobb szélén, egymás alatt a *praesidens amonae et mercium*, valamint a *substitutus clericorum camerae* rájegyzései a számukra járó annáta átvételéről: *Hieronimus de Medullinis, sol*(vit in alia. / *Franciscus Tancredi pro cler*(icorum) *coll*(egio), in alia. – A *plica* alatt, a jobb sarokban egy *scriptor archivi Romane Curiae* kézjegye a számára lerótt annatáról: *pro Io*(hanne) *de Herrera*. – A hátlapon közepén regrisztrálási jegy: nagyméretű *R*, a betű fejében a *magister registri cancellariae* keresztneve: *Pbi*(lippus), a betűszárban a vezetékneve: *de Senis*. – A hátlapon a bulla befüggesztésénél fejjel lefelé egy *abbreviator de parco maiore* kézjegye a tartalom végső vizsgálatának (*secunda visio azaz iudicatura*) megtörténésétől: *Io*(hannes) *Danielis*. – Ettől balra ugyanerről halványan és kopottan: *concordetur et ... dicitur*.

^a legitima] legitima | ^b preiudicium] preiudicium | ^c defendere] deffendere | ^d preiudicialia] preiudicialia

15.

Róma, 1523. március 24.

Pápai konzisztórium-i ülés

VI. Adorján pápa előterjesztésére, hogy a korábban gurki püspökké kinevezett Girolamo Balbi, aki 1523. szeptember 29-ig kapott haladéket az annáta megfizetésére, azonnal megfizetné a pápának és a Bíborosi Kollégiumnak járó összegek felét, ha a másik felét elengedné neki, a bíborosok egy része ellenkezett, ezért a pápa a haladékkérelmet elutasította.

(AAV Archivio Concist., Acta Vicecanc., vol. 2, fol. 229v – orig.; kora újkori kivonatos másolatai: cop. a) Uo., Acta Misc., vol. 31, fol. 143v és cop. b) Uo., vol. 17, fol. 120v.¹⁴⁹)

Rome, die lune XXIV Martii MDXXIII fuit consistorium et expedita fuerunt infrascripta

¹⁴⁹ Mikrofilmmásolata: MNL-OL Filmtár, X 9048 és 9049, 31 110/1. és 2. tekercestételen (a két másolati kötet, illetve az eredeti kötet bejegyzése is).

[...] ¹⁵⁰ Sanctissimus dominus noster fecit verbum, quod alias in promotione facta de persona Hieronimi electi Gurcensis, quod daretur sibi dilatio ad solvendum iura pape et collegii usque ad festum Sancti Michaelis de mense Septembris, quod ipse libenter nunc solveret medietatem, si sibi fieret gratia de reliqua parte. Aliqui erant contenti, alii vero titubabant. Papa respondit, quod daret refutatorios. ¹⁵¹

16.

Róma, 1523. március 25.

A pápai szertartásmester naplóbejegyzése Girolamo Balbi püspökké szenteléséről
Bejegyzés Biagio Martinelli da Cesena szertartásmesteri naplójában.

(Ed. Balbi: *Opera*, II. 574. [„*Ex diariis Martinelli in Archiv. Vat.*”, Giuseppe Garampi bíboros közléséből]. *Diarium caeremonialium Blasii baronii de Martinellis de Cesena imperii comitis et caerimonialium apostolicarum magistri*, BAV Vat. Lat., vol. 12 276, fol. 29v. – cop.) ¹⁵²

Die mercurii XXV Martii fuit consecratus reverendissimus dominus episcopus Gurcensis, orator archiducis Austriae per reverendissimum dominum Laurentium, cardinalem Sanctorum quator ¹⁵³ adhibitis reverendissimis dominis Ioanne Casertano ¹⁵⁴ et Antonio Pistoricensi episcopis, ¹⁵⁵ praesentibus domino Marcello Clodio et domino Mario de Putis etc.

17.

Róma, 1523. április 12.

Girolamo Balbi gurki püspök, követ levele I. Ferdinánd főherceghez

A Kúriában a főherceg ügyeinek állásáról visszatérő követtárs, Pedro de Córdoba fog beszámolni, akinek a tevékenységét csak dicsérni tudja. Ő maga előreláthatólag még nyolc napig itt marad, hogy a legátus kiküldetésével kapcsolatban és a pénzsegély kérdésében döntést tudjon kicsikarni.

(Papíron, papírfelzetes vörös gyűrűspeccsével, saját kezű aláírással. A címzés a bifolium külső oldalán található. ÖStA HHStA Staatenabt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 1A, fol. 12–14 [a fol. 12 a *pallium*] – orig.)

Serenissimo principi, domino, domino Ferdinando Hispaniarum infanti et archiduci Austrię, duci Burgundię etc, imperiali locumtenenti generali etc., domino meo gratiosissimo clementissimoque

¹⁵⁰ A bejegyzés az ülés utolsó napirendi pontjaként szerepel. Mellette a bal margón: *De annata ecclesie Gurcensis*.

¹⁵¹ Az újkori másolati kötetek egyaránt némileg tömörített szöveget hoznak: *‘Sanctissimus dominus noster fecit verbum de annata solvenda ab electo Gurcensi, qui libenter nunc solveret medietatem, si sibi fieret gratiam de reliqua parte. Aliqui erant contenti, alii vero titubabant. Papa respondit, quod daret refutatorios’*.

¹⁵² A kézirat példány ismeretét NEMES GÁBORNAK köszönöm.

¹⁵³ Lorenzo Pucci bíboros. HC III, 13–14 és 62; VANNA ARRIGHI, *Pucci, Lorenzo*, DBI, vol. 85, Roma 2016, online: [https://www.treccani.it/enciclopedia/lorenzo-pucci_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/lorenzo-pucci_(Dizionario-Biografico)/), letöltés 2022. 08. 06.

¹⁵⁴ Giovanni Battista Bonciani casertai püspök, pápai *referendarius domesticus*. HC III, 155.

¹⁵⁵ Antonio Pucci pistoiai püspök, Lorenzo Pucci unokaöccse. HC III, 21 és 275.

Serenissime princeps, domine mihi gratiosissime clementissimeque! Nullis nec litteris nec scriptis assequi possem, ut ea explicarem, quę illustrissimus dominus Petrus, collega meus coram serenitati vestrę est relaturus, ex quo planissime accipiet, quo in loco hic, in Curia Romana sint res serenitatis vestrę et quid apud hunc pontificem in rebus fidei nostrę demandatis sit absolutum vel reiectum vel dilatatum. Illud unum habeat serenitas vestra exploratum, nos ambos omnem curam, omnem studium et vigiliis in eo assumpsisse, ut quam maximus honor et gloria ex hac nostra legatione serenitati vestrę accederet. Videmurque iudicio^a omnium id assequuti, ut eius splendor et dignitas quantulacunque opera nostra hic Romę et in tota Italia fieret promulgatorique atque illustrior. De domino Petro id verissime affirmare possum eum etiam supra ętatem et opinionem singulari industria et dexteritate munus optimi et prudentis oratoris obiisse cum summa omnium laude ac commendatione. Cur^b autem non simul, sed seiunctim revertamur, duę sunt causę: altera, ut quam citissime serenitas vestra de his certior fiat, quę nec litteris nec nunciis committi possunt, ideo, qui est iunior et ad labores magis idoneus, per postam iter expeditius suscepit; altera, ut unus nostrum hic Romę de legato et subsidio pecuniario mittendo urgeret. Omnium enim fere cardinalium et aliorum hęc est sententia, si ante rem confectam ambo recessissemus, nihil penitus super eo amplius consultum iri. Idcirco alter nostrum hic mansit, ego scilicet, qui licet nullam penitus spem vel valde exiguam habeam, nihilominus non cessabo etiam importunissime pontificem non tam admonere quam urgere et stimulare, ut religionis Christianę et Sedis Apostolicę ac promissorum suorum rationem habeat. Et vel aliquid exprometur vel omnibus testatum erit, per nos non stetisse, quo minus summus pontifex reipublice Christianę ad extremum exitium redactę his miseris temporibus opem feret. Quid autem efficere poterimus, serenitas vestra ex me cognoscet, qui octava die post egressum domini Petri hinc me movebo et, quoad poterō, celerius ad serenitatem vestram revertar. Cui me et obsequia mea humillime commendo. Romę, die XII mensis Aprilis, anno MDXXIII.

Eiusdem serenitatis vestrę
humilis servitor

Hieronymus Balbus
episcopus Gurgensis

^a iudicio] iuditio | ^b Cur] Cum, *majd a szó egyidejűleg járótva*

18.

Róma, 1523. április 12.

Girolamo Balbi gurki püspök, követ levele Gabriel Salamanca kincstartóhoz

Követtársa, Petrus de Córdoba most hazatér, hogy beszámoljon, ő maga még előreláthatólag néhány napig Rómában marad, hogy a Kúriában a legátus ki-
küldetésével kapcsolatban és a pénzsegély kérdésében döntést tudjon kicsikarni. Az instrukciójukban meghatározott többi ügyet mind teljesítették, Pedro viszi magával a kibocsátott okiratokat, a többi ő maga fogja elhozni. Salamanca és apósa kéréseit is teljességgel sikerült elintézni. A császár itáliai helyzete ingatag: a svájciak a franciák jelzésére készek a Milánói Hercegségbe törni, és ha az angolok a francia haderőt le nem kötik, a milánói citadella is el fog esni. A helyzetet a főhercegnek a velenceiekkel kötendő békéje stabilizálhatná, de az egyházfő attól tart, nehogy a velenceiek a franciákkal szövetkezzenek, és egyre jobban látja a franciák csalárd viselkedését. Elfogták Soderini bíborosnak a francia királyhoz írt leveleit, amelyből egy Nápoly (Szicília) és Milánó elleni francia invázió terve derült ki; mindezt a császári követ, Sessa hercege leplezte le. A főherceghez írt levelében azt írta, hogy a legátus és a segély ügyében nem túl biztatóak a kilátások, de közben előrelépés látszik, remélhetőleg négy napon belül döntés születik.

(Papíron, papírfelzetes vörös gyűrűspecséttel, saját kezű aláírással. A címzés a bifolium külső oldalán található. A hátoldalon a címzés alatt korabeli kézírással: *‘Episcopi Gurcensis, Romanum Curiam avaram et venalem curiam vocat. 1523. 12. Apr.’* ÖStA HHStA Staatenabt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 1A, fol. 18–19. – orig.)

Magnifico domino, domino Gabrieli Salamanca, serenissimi principis Hispaniarum, archiducis Austrię etc. thesaurario ac summo cancellario etc., domino et fratri colendissimo

Magnifice domine, domine et frater honorande! Visum est pro negotiis principis commodius, ut illustrissimus dominus Petrus per postam celeriter me precederet. Ego vero aliquot paucos dies adhuc Romę commorarer, si forte possem ab ista avara et venali Curia exculpere subsidium pecuniarium diu et sepe nobis promissum unacum missione legati. Et quamvis omnes, qui melius mores pontificis callent, videantur desperare, ego tamen nondum omni spe sum vacuus, sed nec ultra octo dies sum hic permansurus, intra quod tempus vel res ex sententia conficietur vel nec cogitandum amplius erit. Reliqua vero in instructione nostra explicata ad unguem absolvimus, secum aliqua dylomata fert dominus Petrus, vir singulari fide et integritate et magnificentie vestre deditissimus, alia mecum apportabo. Privata vero, que ad magnificentiam vestram spectant et patruum suum, ea quoque omnia sunt absoluta nihilque cuiquam alteri agendum commisimus, quandoquidem per nos ipsos omnibus extremam manum imposuimus. De his secretioribus, que prius dominus datarius,¹⁵⁶ homo summe apud pontificem auctoritatis mecum communicavit, postmodum etiam pontifex, spero me reportaturum aliquam bonam resolutionem. Res caesaris in Italia undique incipiunt

¹⁵⁶ Wilhelm de Enckenvoirt.

fluctuare, pleręque enim civitates ad Gallum se convertunt et Helvetii dicuntur ita parati, ut ad minimum nutum Gallorum sint in Ducatum Mediolanensem irrupturi adeo, ut nisi a rege Anglię vires Gallicę avertantur, video hac estate maximum periculum imminere,¹⁵⁷ tamen arx Mediolani propediem per deditionem est in potestatem ducis Francisci ventura, licet hec res apud me non sit maximi momenti. Pax Veneta cum caesare et principe nostro futura erat non modo utilis, sed rebus Italicis salutifera, quę unica poterat opes caesaris in Italia firmare, quę res quo in loco sit, penitus ignoro. Pontifex nulla ex re plus angitur quam ex ista inturbatione et timet ne si Veneti Gallis adhererint, omnia sint futura tam caesari quam infanti difficiliora. In quo toto negotio magnificentia vestra pro sua innata prudentia, quid optimum et tutissimum sit factu et quid ratio temporis presentis exoptulat, aperte cognoscit et procul dubio est exequentura. Unum me recreat, quod iam pontifex fraudes et dolos Gallorum incipit clarius intueri et perinde iam a sua neutralitate deflectere. Sunt etiam interceptę litterę, quas cardinalis Volterranus¹⁵⁷ scripserat regi Gallię,¹⁵⁸ in quibus feda et periculosa coniuratio est patefacta: vocabatur enim Gallus ad occupandam Siciliam et Ducatum Mediolanensem et utroque in loco erant insidię collocatę, quibus apertis nullus iam locus est relictus apud pontificem Gallos tuendi; hanc tamen rem clarius dominus Petrus, ut puto, explicabit. Nam industria domini ducis Sesse, eius fratris hec coniuratio in lucem prodiit.¹⁵⁹

Scripseram principi et etiam in prima parte harum litterarum me de legato et subsidio pecuniario exiguam spem habere, postmodum autem et urgendo et liberius accusando tam pontificem quam unumquemque cardinalium aliquid est factum, adeo rursus in bonam spem utriusque efficiendi erigar, quicquid erit, intra quatrimum erit. Legatus et pecunię, si res ex sententia succedet, brevi me subsequenter, qui quamprimum ad principem et magnificentiam vestram sum properaturus. Cui me ut domino et fratri colendissimo etiam atque etiam commendo. Romę, die XII Aprilis, anno MDXXIII.

Eiusdem magnificentie vestrę

bonus servitor
episcopus Gurcensis

^a imminere] iminere

¹⁵⁷ Francesco Soderini (1453–1524) bíboros, volterrai püspök. HC III, 8; FRANCESCO SALVESTRINI, *Soderini, Francesco*, DBI, vol. 93, Roma 2018, online: [https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-soderini_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-soderini_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 06.

¹⁵⁸ I. Ferenc francia király (1515–1547).

¹⁵⁹ Don Luis Fernández de Córdoba, Sessa hercege, 1522-től 1526-ban bekövetkezett haláláig V. Károly császár követe Rómában. RILL, *Fürst und Hof*, I, 125; MIGUEL ÁNGEL OCHOA BRUN, *Historia de la diplomacia española V. La diplomacia de Carlos V* (Biblioteca diplomática española. Sección estudios 6), Madrid 2003, 107–108.

19.

Straßburg püspöki vára, 1523. december 4.

Girolamo Balbi gurki püspök körlevele

Girolamo Balbi gurki püspök parancslevele a gurki káptalanhoz és egyházmegegyéje papságához, hogy 1523. december 17-én jelenjenek meg Gurkban, ahol nyilvánosan be fogja mutatni a pápától kapott bulláit.

(Fogalmazvány vagy egykorú másodlat, papíron, pecsételés nélkül, titkári záradékkal. ADG DKA, Konsistorialakten, Kart. 21, s.f. – *conc./cop.*¹⁶⁰)

Wir Jheronimus von Gots gnaden bischove zu Gurg, brobst zu Pressburg, furstlicher durchleutikayt, unsers gnädigsten herren^a ratte etc. entpieten den erbirdigen, ersamen, geystlichen, unseren besonder^b lieben und getruen N., thumbrobst,^c dechant und capitel, auch allen pfarrerren, vicarien und gemainen briesteren und anderen unseren und desselben unsers stiftts Gurck unterthanen, in was wurden, stats oder wesens und die in demselben unsers stieffts district und gepiet gesessen oder wonent seynd, und mit disem unseren brieff ersuecht werden, unseren gunstlichen grueß und genaigten^d willen zuvor, und verkunden euch, das wir in disen tagen hieher in unser stiefft Gurck kummen und willens sein auf den pfncztag nach Sandt Lücien tag, den sibenzehenten tag ditz monat Decembris schirist kumمندt die possession in unser Karnten doselbs, zu Gurck zu nemen, und alda unser bullen und gerechtikaiten, so wir darinnen von bapstlicher heylikayt und anders haben, publiciren, euch auch ander notturff anzaigen und verkunden zu lassen, wie ir alsdann vernemen^e werdet, und begeren demnach an euch all und jeden in sunderhayt mit vleyß^f und ernst bevölchent, daz ir euch auf abgestimbten tag darnach richtet und zu solcher unser eynnemüing der^g possession kemmet, also daz ir am morgens zu fruerer tag zeyt und nemlich vor dem gotzdienst und singen gbislich alda sey, sollich unser bullen und gerechtikayten mitsambdt anderen, so wir euch also vor demselben gotzdienst publiciren, anzaigen und verkunden lassen, werden zu vernemen,^h und kaynswegs außbeleibet noch damit verziehet oder hierinnen ungehorsam erscheinet. Daran bebeyß ir unns guet wolgefallen und unsere ernstlich maynung. Datum in unserem schloss Straßburg,¹⁶¹ am freytag vor Sandt Niclas tag, den vierten tag des monats Decembris nach Christi, unsers lieben herrn gepurdtⁱ tausendt funfhundert unnd im dreyundzbahtzigisten.

Hieronimus episcopus Gurcensis
manu propria¹⁶²

¹⁶⁰ Külön borítékban. Régi jelzete: „Kapitelarchiv, Spiritualarchive, Lade 60”.

¹⁶¹ Straßburg, másként Hohenstraßburg, a gurki püspök rezidenciájául szolgáló vár Karintiában, a hasonnevű kisvárostól északra, Gurk városától északkeletre.

¹⁶² Az aláírás, Balbi más saját kezű aláírásaival összevetve, valóban saját kezűnek tűnik.

Nos prenomiatus episcopus Gurcensis etc. vobis omnibus et singulis prepositis, decanis, plebanis, presbyteris curatis etc., ut premittitur, committimus et sub pena obedientie mandamus, quatenus presens nostri datum in ambone vestrarum ecclesiarum festivis diebus populo vobis subiecto denunciatis et publicari etc., in hoc facitis nostram voluntatem. Datum, ut supra in litteris.

Unusquisque plebanorum et vicariorum dabit; narratio etc. 4 d(ierum) et se facturum; iusiurabat in deputato reverendissimi.

Stephanus Gschur
secretarius¹⁶³

^a herren] a szó a sor fölött beszúrva | ^b besonder] besonders, egyidejűleg javítva. | ^c thumbrobst] thumprobst, egyidejűleg javítva. | ^d genaigten] előtte törölve: genach. | ^e vernemen] vernemem | ^f vleyß] fleyß, egyidejűleg javítva. | ^g der] das, egyidejűleg javítva. | ^h vernemen] vernemem | ⁱ gepurd] ez után tévesen: 15

20.

Salzburg, 1524. március 1.

Girolamo Balbi gurki püspök hűbéresküje

Girolamo Balbi gurki püspök hűbéri esküt tesz Matthäus Lang salzburgi érseknek, akitől a regáliákat átveszi, hogy személyében, javaival és minden vagyonával őt és utódait fogja szolgálni.

(Hártyán, hártyaacson függő vörös függőpecséttel, a *plica* alatt jobbra Balbi autográf aláírásával. A hát-lapon korabeli kézzel: 'Bischof Hieronimus von Gurkh versdreibung ertzbischof Mattheusen gegeben 1524'. Későbbi írással: 'N. 5r.' Későbbi ceruzás írással: 'E 14.' ÖStA HHStA Allg. Urkunden., 1524-II-29 – orig.)

Wir, Hieronymus von Gottes gnaden bischove zu Gurckh bekhennen offentlich mit dem brief, als der hochwirdigist furst und herr, herr Matheus der heiligen römischen kirchen cardinal, erzbischove zu Salzburg, legat des Stuels zu Rom etc., unnsere gnedigister herr unns mit seinen väterlichen gnaden bedacht und unnsere gotshaws Gurckh mit unnsere person furgesehen hat, also haben wir geredt und zugesagt, gereden und zugesagen auch hiemit in craft dits briefs, daz wir zu erkanntnuss sölher gnaden und furdrungen und nachdem, alsdann dasselb unnsere gotshawss Gurckh den stift Salzburg von erster stiftt zuegehört und gewondt und auch von alter herkömen und also pfleglich ist, demselben unnsere gnedigisten herren, seiner gnaden nachkömen und stiftt mit leib und guet und allem unnsere vermügen, dieweil wir leben, treulich diennen, bey ime bleiben und ine helffen sölle und wellen widermeniglich on all auszugg und widersprechen, ime sölle auch alle unnsere benanntten gotshawss Gurckh slösser zu allen iren notdurften offen sein, als offft sy des begeren. Wann wir auch obbelte slösser unnsere pflegeren und burggraven empfelhen, so sölle und wellen wir in irer huldigung nämlich begreifen und von inen aufnehmen, daz sy nach unnsere abgann, oder ob wir verrer zu ainem andern bistumb ge-

¹⁶³ Stephan Gschur püspöki titkár, előzőleg Matthäus Lang, majd 1524-től kimutathatóan Balbi püspöki vikáriusa, lásd OBERSTEINER, *Die Bischöfe von Gurk*, 284 és 291; TROPPEL, *Vom Missionsgebiet*, 121.

fordert wurden, unnserrn obgenannttem gnedigisten hern von Saltzburg und seinen nachkömen und dem, mit des person derselb unnserr gnedigister herr von Saltzburg oder sein nachkömen alsdenn unnserrn egenanntten gotshawss Gurgkh fursehen wurde, mit denselben slössern gehorsam und gwärtsig sein. Wir, obgenanntter von Gurgkh sollen noch wellen unns auch zu kainem anndern fursten und hern noch yemants annderm verbinden, noch mit dinsten oder in ainicherlay weyss verpflichten on des egenanntten unnsers gnedigisten herrn von Saltzburg und seinen nachkommen wissen, günst und willen. Wir verjehen auch und bekennen, daz wir alle unnsers obgenanntten gotshaws Gurgkh weltlichait, die man nennet regalia, von dem benanntten unnserrn gnedigisten ^ahern^a von Saltzburg und seinem stiftt geraicht und empfangen haben, und ob unnserr vorvorderen bischoven zu Gurgkh sälinger gedächtnuss ainer oder meer solch regalia und weltlichait annderer ennden, dann von ainem ertzbischoven zu Saltzburg, der ye zu zeitten gewesen ist, vormals geraicht und empfangen hietten, oder ob dieselben unnserr vorvorderen icht statut, gesatz oder ordnung gemacht oder erworben hietten, allain oder mit unnserrn capitel zu Gurckh, die wider obgenanntten unnserrn gnedigisten herrn von Saltzburg oder seinen stiftt weren, wenig oder vil, derselben statut, gesatz und ordnungen sollen und wellen wir unns nit hallten, sonnder die, als vil an unns ist, abnehmen und unnserrn fleiss thuen an aller stat, do sich das geburet, das die gänztlich abgenommen werden. Wir sollen und wellen unns auch mit unnserrn obgenannttem capitel umb kainerlay mercklich geltschulden nicht verschreiben, nür allain wir thuen das in unnsers gotshaws trefflichen notdurfftten und mit rat, wissen und willen obgenants unnsers gnedigisten hern von Saltzburg und seiner gnaden nachkömen. Wir sollen und wellen auch auf kainerlay ersuechen noch anhallten, noch auch aus aigner bewegnuss nyemants zu coadiutoren obgenants unnsers gotshawss verrer an noch aufnehmen, noch auch dasselb unnserr gotshawss resignieren oder verwandlen on sonnder wissen, günst, willen und erlawbnüss obgemelts unnsers gnedigisten hern von Saltzburg und seiner gnaden nachkömen, alles treulich on geverde. Und des zu urkhund geben wir den brief mit unnserrn anhangendem innsigel besigt. Geben zu Saltzburg, an eritag nach dem sonntag Oculi in der vassten, nach Christi, unnsers lieben herrn geburde fünfzehnhundert und im vierundzwainzigisten jare.

Hieronymus episcopus Gurgensis
manu^b propria

^{a-a} hern] a szó a sor fölött beszúrva. | ^b manu] ep(iscopus), egyidejűleg javítva.

LAKATOS BÁLINT¹⁶⁴

¹⁶⁴ A kézirat lezárása után sikerült kézbe vennem az alábbi munkát, amelyben az általam közölt források közül a három Balbi-követjelentés (8., 17–18. sz.) is ki van adva: HIERONYMUS BALBUS, *Opera omnia quae supersunt*, IV. *Opera*, ed. ANTON F. W. SOMMER (Editiones Neolatinae V/4.), Wien 1996, 201–203, 205–207, 207–208. A mű gépiratos volta és nehéz hozzáférhetősége a közlést ehelyütt mégis szükségessé teszi.

the charter of Fülöp *de genere* Türje, Archbishop of Esztergom, issued on April 10th, 1272, documenting the transfer of the patronage of the altar to the chapter, as well as the part relating to the Altar of St. Peter of his visitation at the cathedral chapter; furthermore, he also produced three donation charters of the altar benefice, dated January 2nd, 1453, December 29th, 1485, and November 16th, 1511 (*recte* 1512). (This is the only textual witness of the charters.) The evidence was studied by the canons and beneficiaries of Esztergom who were present at the trial, finding all pieces of evidence authentic; as a result, the *executors* entered the texts into the *libellus*.

The final outcome of the lawsuit (and the trial) is not yet known, due to lack of sources, but it was demonstrably still in progress in the Curia of Rome on October 1st, 1515. Based on later evidence, however, it seems likely that the judge must have decided in favour of the Esztergom cathedral chapter, because – about ten years later – the new patron of St. Peter's Altar was appointed by the Chapter again, the new patron being Miklós Oláh, canon of Esztergom and dean of Komárom, just about starting his career.

NORBERT C. TÓTH

IN SEARCH OF LOST PAPAL BULLS

*The appointment of Girolamo Balbi, Provost of Pozsony, as Bishop of Gurk (1522–1523)*¹

Girolamo Balbi (cca. 1460–1535) of Venice, Provost of Pozsony (Bratislava), poet and humanist, as well as a diplomat of the Kings Vladislaus II and Louis II of Hungary and Bohemia, completing diplomatic missions in several European royal courts, went to serve the Austrian Archduke Ferdinand I, brother-in-law of Louis II, upon his king's approval, in the spring of 1522. One reason for this may have been that, as a diplomat, he must have been aware – after the Ottoman occupation of Belgrade in August, 1521 – of how serious the Ottoman threat on the Kingdom of Hungary was. On the other hand, he could expect an episcopal benefice, promised to him by the two Habsburg brothers, the Emperor Charles V and the Archduke of Austria, thanks to his significant role in bringing about the marriage between Ferdinand I and Anna Jagellonica, realizing the 1515 Habsburg-Jagellonian treaty.

In the end, Balbi received the small Bishopric of Gurk, located in the north-west of the Duchy of Carinthia, under the metropolitan rule of the Archbishop of Salzburg. The bishops, however, were obliged to take an oath of loyalty to the archbishop, against the landlord's rights and interests of the Austrian Archduke. The diocese was in the possession of Cardinal Matthäus Lang (1468–1540), Archbishop of Salzburg, who did not give up his possession upon acquiring the archbishop's seat in 1519. Yet, he was obliged by multiple treaties to pay a yearly duty of 800 Rhenish Florins to Ernest, Duke of Bavaria and Administrator of the Bishopric of Passau, he was not unwilling to

¹ See pp. 147–194.

pass the diocese on to someone else. The Archduke Ferdinand had to consider, besides Balbi, the interests of his powerful chamberlain, Gabriel Salamanca of Castile, Count of Ortenburg, who aimed at acquiring an ecclesiastical benefice for his nephew, Antonio Salamanca-Hoyos, aged 18. The archbishop and the archduke agreed on the details of the project at the Reichstag (imperial assembly) at Nuremberg in the autumn of 1522 (specifically, in mid-November). According to their agreement, Cardinal Lang ceded the Diocese of Gurk to Balbi, who, in turn, obliged himself to continue to pay the yearly fee imposed on the bishopric by his predecessor, as well as to be coadjutor to Antonio Salamanca-Hoyos at Gurk, maintaining his right to inheritance.

This paper focusses on Balbi's mission to Rome as ambassador of Archduke Ferdinand I to Pope Adrian VI, completed together with the ambassador Pedro de Córdoba, during the spring of 1523. The mission proved successful for Balbi: besides accomplishing the tasks he was instructed to carry out concerning issues of political and ecclesiastical government, he succeeded in convincing the Pope to issue papal bulls ensuring his own appointment as bishop, as well as the appointment of Antonio Salamanca-Hoyos as auxiliary bishop. While the original copies of the main charter of appointment issued for Hoyos with the date March 11th, 1523, and the appended charters with the same date as well as March 14th, have been entirely preserved in the charter series of the Archive of the Diocese of Gurk (*Archiv der Diözese Gurk*), today found in Klagenfurt, Girolamo Balbi's charters have been lost.

Balbi, in the summer of 1526, some years after his appointment, resigned his bishopric, and settled in Rome for good. Unfortunately, the registry copies of the bulls do not survive in Lateran series of the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*), either: the volume in question was destroyed while being carried to Paris – and back to Rome – in the early 19th century. We only know its contents from an indexical volume from the 18th century. The dates of issue and the contents of Balbi's charters can thus be established quite approximately, using other sources relating to the case. The appendix to this paper contains the most important sources relating to the episcopal appointment, in Latin and German, dating from between 1522 and 1524, found in the Vatican, Vienna and Klagenfurt.

BÁLINT LAKATOS

POLYPHONIC NEWS?

*Papal nuncios' reports from Hungary in the mid-16th century*¹

In this paper, we look at the Hungarian references and connections in the reports sent to Rome by the nuncios Girolamo Martinengo, based at Vienna, and Ludovico Beccadelli, at Venice, from the period between 1550 and 1554.

Studying this issue, we may conclude that – as opposed to other nunciatures in Europe, e.g. in France – the reports by the Viennese and the Venetian nuncios do

¹ See pp. 195–209.